

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

МАРЧУК Юрій Михайлович

Ідейно-світоглядні орієнтири професійної діяльності
управлінця/Ideological-worldview reference points of
professional activity of manager

спеціальність: 8.18010001 - Управління соціальним закладом
магістерська програма - Управління соціальним закладом
Магістерська робота

Виконав студент групи УСЗм-21
Ю.М. Марчук

Науковий керівник:
д.пс.н., доцент О.Є. Фурман

Магістерську роботу
допущено до захисту:

« ___ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. В. Фурман**

ТЕРНОПІЛЬ-2017

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 113 сторінок, з них - 103 сторінок основного тексту, список використаних джерел налічує 95 найменувань.

Метою магістерської роботи є обґрунтування ідейно-світоглядного зумовлення компетентності професійної діяльності управлінця, спираючись на науковий аналіз соціокультурної ідентичності, національної ідеї, суспільної свідомості та сучасних ідейних дискурсів.

Об'єктом дослідження є професійна діяльність управлінця як система принципів, форм, методів, способів, засобів та інструментів психосоціального впливу.

Предметом дослідження є суспільна свідомість як передумова ефективної управлінської діяльності у взаємодоповненні її ідентичностей, ідей, дискурсів та світоглядних орієнтирів.

Одержані висновки та їх новизна: визначено особливості соціокультурної ідентичності у часопросторі суспільних змін; удосконалено засади аналізу суспільної свідомості як форми професійної свідомості та особистісної самоорганізації лідера; досліджено національну ідею як фактор ідентичності і чинник професійності.

Ключові слова: соціокультурна ідентичність, професійна свідомість, національна ідея, самоорганізація лідера, національна стратегія, національна ідентичність.

RESUME

Thesis contains 113 pages, of them - 103 pages of main text, list of sources with 95 titles.

The aim of the thesis is to justify ideological worldview explanation of professional competence manager, based on scientific analysis of socio-cultural identity, national ideas, social consciousness and modern ideological discourses.

Object is the research is a professional activity manager as a system of principles, forms, methods, techniques, tools and instruments psychosocial impact.

The subject of research is a professional activity manager as a system of principles, forms, methods, techniques, tools and instruments psychosocial impact.

The resulting conclusions and innovations: the peculiarities of socio-cultural entity in timespace social change; improved analysis of the principles of social consciousness as a form of professional and personal self-consciousness leader; explored the idea of a national identity factor and a factor of professionalism. Keywords: social and cultural identity, professional consciousness, national leader, self-organization leader, national strategy, national identity.

АНОТАЦІЯ

Марчук Юрій Михайлович. Ідейно-світоглядні орієнтири професійної діяльності управлінця. - рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.18010001 - Управління соціальним закладом. - Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

Проаналізовано соціокультурну ідентичність і національну ідею як світоглядні орієнтири професійності управлінця. Досліджено особливості суспільної свідомості як предмет теорії управління. Визначено ідейно-світоглядні дискурси самосвідомості управлінця. Виявлено тенденції розвитку суспільної свідомості фахівців-гуманітаріїв. Здійснено порівняльний аналіз дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності.

ANOTATION

Marchuk Yuriy Myhailovych. Ideological and philosophical orientations professional activity manager. - Manuscript.

Research on education and qualification level "master" specialty 8.18010001 - Manage social institution. - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

Ideological and philosophical orientations professional activity manager. Analyzed the socio-cultural identity and national idea as ideological orientations professional manager. The features of social consciousness as a subject of control theory. Defined ideological and philosophical discourses of identity manager. Found progress of public consciousness of fakhivciv-gumanitariiv trends. The comparative analysis of discourses of national identity, historical consciousness, ideological unity is carried out.

План

Вступ.

Розділ I. Соціокультурна ідентичність і національна ідея як світоглядні орієнтири професійності.

1.1. Соціокультурна ідентичність у часопросторі суспільних змін.

1.2. Національна ідея як фактор ідентичності і чинник професійності.

Висновки до розділу I.

Розділ II. Суспільна свідомість як предмет теорії управління.

2.1. Проблема соціальної некомпетентності і тенденції розвитку суспільної свідомості фахівців-гуманітаріїв.

2.2. Суспільна ідея як форма професійної свідомості та особистісна самоорганізація лідера.

Висновки до розділу II.

Розділ III. Ідейно-світоглядні дискурси самосвідомості управлінця.

3.1. Порівняльний аналіз дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності.

3.2. Евристичний потенціал дискурсу національної стратегії в контексті світового українства.

Висновки до розділу III.

Висновки.

Список використаних джерел.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ПРОФЕСІЙНОСТІ	16
1.3. Соціокультурна ідентичність у часопросторі суспільних змін....	16
1.4. Національна ідея як фактор ідентичності і чинник професійності.....	26
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ.....	49
2.1. Проблема соціальної некомпетентності і тенденції розвитку суспільної свідомості фахівців-гуманітаріїв.....	49
2.2. Суспільна ідея як форма професійної свідомості та особистісна самоорганізація лідера.....	58
Висновки до розділу 2.....	63
РОЗДІЛ 3. ІДЕЙНО-СВІТОГЛЯДНІ ДИСКУРСИ САМОСВІДОМОСТІ УПРАВЛІНЦЯ.....	66
3.1. Порівняльний аналіз дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності.....	66
3.2. Евристичний потенціал дискурсу національної стратегії в контексті світового українства.....	82
Висновки до розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідність забезпечення збалансованого розвитку вітчизняної економіки зумовлює актуальність формування нових підходів до проблеми професійного самовизначення, особливо – її особистісного аспекту. Це спричинене суттєвими загальними тенденціями демократизації та гуманізації вітчизняного суспільства, яке вимагає інноваційного підходу до підготовки управлінців, зумовлює впровадження нових управлінських технологій, передбачає зміну нормативних вимог до керівників, до їх управлінської компетентності, здатності орієнтуватися у зростаючих інформаційних потоках. Адже саме від цього залежить ефективність усього державного управління як практичного, організуючого та регулятивного впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування,

Теоретичну основу формування та розвитку ідейно-світоглядних орієнтирів професійної діяльності управлінця становлять праці таких вчених як Н. Глебова, В. Карлова, М. Козловець, Л. Лук'яненко, С. Макаренко, М. Михальченко, А. Мудрик, Л. Нагорна, В. Пасічник, О. Проценко, М. Розумний, В. Сабадуха, Ф. Семенченко, В. Третяк, Я. Яцків та інших. Водночас у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених окремі аспекти ідейно-світоглядних орієнтирів професійної діяльності управлінця ще недостатньо висвітлені.

Метою дослідження є обґрунтування ідейно-світоглядного зумовлення компетентності професійної діяльності управлінця, спираючись на науковий аналіз соціокультурної ідентичності, національної ідеї, суспільної свідомості та сучасних ідейних дискурсів.

Відповідно до мети дослідження в магістерській роботі були поставлені та реалізовані наступні **завдання**:

- визначити особливості соціокультурної ідентичності у часопросторі суспільних змін;

- дослідити національну ідею як фактор ідентичності і чинник професійності;
- виявити тенденції розвитку суспільної свідомості фахівців-гуманітаріїв;
- здійснити порівняльний аналіз дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності;
- окреслити шляхи підвищення ефективності евристичного потенціалу дискурсу національної стратегії в контексті світового українства.

Об'єктом дослідження є професійна діяльність управлінця як система принципів, форм, методів, способів, засобів та інструментів психосоціального впливу.

Предмет дослідження – суспільна свідомість як передумова ефективною управлінської діяльності у взаємодоповненні її ідентичностей, ідей, дискурсів та світоглядних орієнтирів.

Методологічну основу магістерського дослідження становлять історико-логічний та системно-структурний підходи до аналізу ідейно-світоглядних орієнтирів професійної діяльності управлінця.

Для вирішення поставлених завдань у роботі застосовано такі **методи**: діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу; системного узагальнення; експертних оцінок і прогнозів.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, дослідницькі та аналітичні матеріали, інтернет-ресурс.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати, що становлять наукову новизну та отримані у ході вирішення завдань, поставлених у магістерському дослідженні, полягають в наступному:

- запропонована модель, яка пояснює особливості соціокультурної ідентичності у часопросторі суспільних змін;
- засади аналізу суспільної свідомості як форми професійної свідомості та особистісної самоорганізації лідера;

- обґрунтовано теоретико-методологічні підходи щодо формування суспільної ідеї як форми професійної свідомості та особистісної самоорганізації лідера.

Отримали подальший розвиток:

- дослідження національної ідеї як фактору ідентичності і чиннику професійності;
- удосконалені теоретичні положення щодо евристичного потенціалу дискурсу національної стратегії в контексті світового українства;
- концептуальна оцінка дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в результаті магістерського дослідження положення та практичні рекомендації можуть бути використані для створення ефективних механізмів діяльності управлінців, а також для викладання дисциплін у вищій школі.

За структурою робота складається із трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел із 95 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ПРОФЕСІЙНОСТІ

1.1. Соціокультурна ідентичність у часопросторі суспільних змін

Соціокультурну ідентичність можна представити як процес ототожнення особистості з певними культурними ідеалами, які історично сформувались в національній культурі країни на основі духовних цінностей, що зберігаються, і траншуються наступним поколінням як національне надбання.

На думку Т.Фоминої, соціокультурна ідентифікація особистості являє собою двосторонній процес становлення, функціонування і розвитку соціальної ідентичності індивіда, що поєднує акти зовнішньої ідентифікації та само ідентифікації особистості. Відповідно до цього соціокультурна ідентичність – особистісна характеристика, що позначає стан особистої самототожності індивіда, котрі є результатом присвоєння їм Я- і Ми-образів певної соціальної позиції, які відображають комплекс відповідних соціально значущих ознак, легітимованих соціумом (почуття приналежності, ціннісно-нормативний комплекс, специфічні практики, життєві форми і стиль) [88].

Сфера соціокультурної ідентичності – це найближчий до людини життєвий простір, в якому матеріалізується соціальний капітал, розвиваються й постійно вдосконалюються засоби життя й константи культури.

Безумовно, має рацію А.Ручка, коли пише, що «соціальне і культурне, суспільство і культура не співвідносяться між собою як ціле і частина, тотальність і сегмент. Це два взаємопов'язані, взаємодоповняльні,

неподільні аспекти однієї реальності (суспільного життя), а не дві різні реальності. Розмежування соціального і культурного може бути лише аналітичним» [47, с. 117].

Зазвичай терміном «соціокультурна ідентичність» позначають сукупність найбільш значимих для групи чи індивіда соціальних та культурних орієнтацій, якими вони керуються у взаємодії з найближчим оточенням і з владними структурами. Сформувавшись у процесі соціалізації, особистість обирає для себе відповідні власним уподобанням політичні цінності, ідеали, норми й вибудовує власну систему співвіднесення себе із певною соціальною групою чи культурною спільнотою. У ширшому сенсі соціокультурна ідентичність розглядається як складник культури взаємодії, культурна норма, що визначає позиціонування індивіда чи групи у світі суспільних зв'язків [47, с. 183].

Процес соціокультурної ідентифікації слід інтерпретувати як складний багатогранний процес, де основу складають цінності соціокультурного простору. І тому ідентифікацію можна розглянути з різних сторін з урахуванням соціальних і культурних чинників [47, с. 41]:

1) якщо говорити про ототожнення ціннісних установок і уявлень індивіда з орієнтирами певних соціокультурних груп, то соціальна і культурна ідентифікація це процес свідомого засвоєння культурних цінностей різних соціальних груп і спільностей;

2) якщо говорити про критерії індивідуального вибору ціннісних установок соціальних спільнот, то ідентифікаційний процес, це духовне визначення себе щодо соціальної групи;

3) якщо давати оцінку грані духовного і морального визначення особистості в спільності, то соціокультурна ідентифікація виступає як процес входження до складу певної соціальної групи з елементом усвідомлення і прийняття своєї духовної приналежності до цієї групи.

Одним із важливих елементів механізму процесу суспільного відтворення є соціокультурна ідентичність, адже вона являє собою складну

структуровану систему, яка охоплює цінності культури всього соціокультурного простору, засвоєння і відтворення яких індивідами і соціальними групами в процесі їх соціально-професійної діяльності забезпечує ідентичність суспільства самому собі. І оскільки ці цінності реалізуються і відтворюються через діяльність соціальних груп і окремих індивідів, що здійснюють їх освоєння і відтворення в процесі різноманітних форм соціальної практики, то ми можемо виділити в суспільстві три рівня соціокультурної ідентифікації;

1) макро-рівень соціокультурна ідентифікація соціуму в цілому, що характеризується спільністю у представників даного соціуму світоглядних орієнтацій, життєвих установок, цілей та ідеалів;

2) мезо-рівень соціокультурна ідентифікація окремих соціальних спільностей (соціально-професійних груп), що характеризуються спільністю їх поглядів на виконання в рамках цих груп різних видів соціальної діяльності;

3) мікрорівень соціокультурна ідентифікація особистості, яка інтегрує в процесі її формування і реалізації мезо- і системного рівнів. Це процес, що визначається її вибором з приводу входження в ті соціальні спільності, в умовах яких вона може реалізувати свої прагнення у виконанні «вільної свідомої діяльності», яка становить, на думку Маркса, сутність людини як розумної істоти.

Джерела досліджень соціокультурної ідентичності сягають Стародавнього Світу (Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму). У тогочасних суспільствах ідентичність пояснювалась мовою міфу та традицій, а основою розподілу суспільства на групи та страти виступала трансцендентна воля богів, стихій, першоджерел. Саме ці фактори були в основі картини світу та пояснювали приналежність до вищих каст та елітних суспільних груп.

Елементи міфології у формуванні ідентичності можна знайти у Давній Греції. В цілому, давньогрецька філософська думка пояснює світ, у тому числі світ політичного з неміфологічних позицій, шукає реальні

основи речей, певною мірою долаючи сакральність світу, взаємодії людини і природи, людини і суспільства.

У працях філософів Платона і Аристотеля, хоча і присутні елементи міфології (як, наприклад, в ідеї Платона про те, що правитель ідентифікується за домішкою золота), проте в їх вченнях розглядається справедливий державний устрій з філософських позицій, визначається зв'язок між суспільною стратифікацією та ефективністю державного управління.

У творах давньогрецьких філософів проблема ідентичності вирішується, виходячи із закладеної в людях нерівності. Політика, за Платоном – це царське мистецтво, яке потребує знань з управління людьми.

Таким чином, процес формування соціокультурної ідентичності охоплює увесь комплекс відносин у взаємодії особистості із суспільством, включає психологічні, соціальні, економічні та політичні складові. Джерела сучасного розуміння ідентичності можна знайти у роботах античних філософів – Парменіда, Платона та Аристотеля, які заклали фундамент для аналізу ролі ідентичності у функціонуванні полісної демократії. Передусім це стосується співвідношення традицій та новацій, предметного та духовного, бажань та творчості у процесі синтезу індивідуального «Я» та спільноти громадян полісу.

Новий етап розвитку феномену ідентичності в античному світі ознаменувався утворенням імперії Олександра Македонського, який захопивши Персію, першим одягнув персидський одяг, заснував багато міст (деякі з них носили ім'я «Олександрій»), тобто сформував нову для античного світу ідентичність, яка полягала у конвергенції захоплених народів до еллінської культури, їх взаємного збагачення та розвитку.

У Римській імперії було визначено основи розуміння ідентичності у відносинах «центр – периферія», а також окремі правові аспекти проблеми. Римська імперія, як форма державного устрою античної доби, утворила

особливий контекст формування ідентичності, який визначив подальший розвиток європейської цивілізації. Це феномен поєднання ідентичності, пов'язаної із локальною спільнотою, певною місцевістю, регіоном та ідентичності підданих Римської імперії.

У добу Середньовіччя формування ідентичності відбувалось у межах релігійної доктрини. Саме тому служіння, а не влада стали основою ідентичності для отців християнської церкви: у церкві немає панування, тому і немає політичного життя. Священики та єпископи не правлять, а служать. У добу Відродження починається криза феодального суспільного устрою, обумовлена становленням капіталізму, розвитком науки і техніки. На процес формування ідентичності у цей період впливають великі географічні відкриття, які значно розширюють межі світу для європейців.

Проблема ідентичності, її ролі в управлінні державою повертається із релігійного та кровно-родового виміру, у вимір земний – ідентичність формується за критеріями індивідуального успіху, політичного та ідеологічного вибору особи. Одним із видатних теоретиків, який аналізував зв'язок індивідуального політичного вибору, ідентичності та управління був Н. Макіавеллі, який висунув тезу про автономність політичної діяльності, відділення її від інших видів людської діяльності, що створило передумови для формування «політичної ідентичності» та «ідеологічної ідентичності». Ці типи ідентичності визначали ефективність політичної та управлінської діяльності протягом усєї подальшої історії людської цивілізації.

У період Нового часу (XVII-XVIII ст.) було розвинуто ідеї Н. Макіавеллі щодо автономності політичного поля, а однією з головних проблем філософської та політичної думки стала проблема відносин особистості і держави, рішення якої було знайдено у теорії «природних прав індивіда». Ця теорія ознаменувала важливий етап становлення політичної ідентичності, тому що обґрунтовувала рівність людей, дану від народження, виступала за свободу переконань, недоторканість особи і

власності, її було спрямовано проти феодальної залежності, станового поділу суспільства, абсолютної монархії і влади церкви.

Продовженням теорії природних прав стала теорія суспільного договору, інтерпретації якої філософами Г. Гроцієм, Б. Спінозою, Т. Гоббсом, Дж. Локом, І. Кантом, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Т. Джефферсоном заклали фундаментальні основи взаємодії влади та громадянина у демократичному суспільстві.

У XIX-XX століттях проблематика формування соціокультурної, національної та політичної ідентичності, взаємозв'язку кризи європейської цивілізації та кризи ідентичності знайшла відображення у роботах Т. Адорно, Г. Арндт, П. Бергера, Ж. Бодрійяра, Л. Виготського, Ю. Габермаса, М. Гайдеггера, Е. Гіденса, А. Турена, З. Фрейда, Е. Фрома, К. Ясперса та ін.

У сучасному науковому дискурсі визначальними виступають комунікативний, наративний та прагматичний підходи щодо визначення соціокультурної ідентичності. Їх об'єднує розуміння ідентичності, як рухливого, фрагментованого явища та акцентування уваги на двох процесах – глобалізації, яка конструює загальносвітовий контекст ідентичностей та формуванні локальних ідентичностей, прив'язаних до історичного і культурного середовищ. У постмодерному світі на перший план виступають гендерна, етнічна, соціокультурна ідентичності [39].

У процесі формування соціокультурної ідентичності сучасної доби можна виділити наступні фактори:

- глобалізація, що охоплює економічний, технологічний, екологічний, інформаційний простори суспільного життя та безпосередньо впливає на культурні обрії сучасного суспільства. Глобалізація формує соціокультурну ідентичність груп та спільнот незважаючи на кордони національних держав: з'являється феномен «транснаціональних» ідентичностей.

- інформаційні технології та комунікативні інтерактивні мережі, що утворюють нові механізми та відкривають небачені раніше можливості формування ідентичностей. Зокрема, утворюючи віртуальний простір взаємодії, сучасні комунікативні мережі сприяють появі «віртуальних» ідентичностей. Можна відзначити реальний вплив віртуальних ідентичностей на політику та державу, економіку та виробництво;

- одним із головних факторів суспільного життя стає політична культура. Політична влада завжди потребує «культурного обрамлення» для ідентифікації, для того, аби існувати та визначити себе. Особливої ваги політична культура набуває в умовах трансформації сучасного політичного простору, коли ідеологічна компонента політичних процесів піддається ерозії;

- культура доби постмодерна позначає цивілізаційний злам, вона характеризується проблематизацією «метаоповідей» європейської цивілізації, кризою легітимації, невизначеністю щодо подальшого розвитку людства, змінами у системі цінностей та конструюванням нових індивідуальних та групових ідентичностей [39].

Динаміка соціокультурної ідентифікації особистості в нашій державі пов'язана із змінами соціального контексту. У періоди загострення суспільно-політичної ситуації соціально-групова ідентифікація переживає спад, але в міру стабілізації має тенденцію до відновлення. Загальносоціальна криза інтенсифікує соціокультурну ідентифікацію особистості з повсякденним найближчим оточенням і суттєво послаблює вплив великих соціальних спільнот, які пов'язані з політикою. У той же час соціокультурна ідентифікація особистості, яка є одним з найважливіших засобів соціально-психологічної стабільності сучасного українського суспільства, характеризується суперечливістю та неоднорідністю, оскільки в ній поєднуються етнічні особливості української ментальності та риси радянського минулого, а також нові риси

характерні для ринкової дійсності сьогодення. Різноманітність ціннісних орієнтирів як соціокультурної основи сучасної ідентифікації веде до виникнення в особистості українця відчуття соціально-психологічної нестабільності і небажання ототожнювати себе з нестійкими великими соціальними групами (такими, наприклад, як політичні партії) і усвідомлення необхідності ідентифікуватися з такими міжпоколінними спільнотами як сім'я та етнос.

До найбільш значущих ознак соціокультурних ідентифікаційних процесів сучасності можна віднести: змістовні зміни громадянської ідентифікації; посилення ролі ідентифікації особистості з повсякденним найближчим соціальним оточенням (сім'я, близькі, люди своєї вікової когорти, товариші по роботі); зростання етнонаціонального аспекту під час становлення культурної компетентності громадян, посилення ролі особистісного в етнічній ідентифікації, наприклад, «я українець, тому, що я себе таким відчуваю»; звуження національно-державних рамок ідентифікації: «українське» (або «російське») витісняє «радянське», зростання цінностей приватного і забезпеченого життя, що стало суспільно схвалювальним [35, с. 42].

В умовах тотального руйнування або зсуву соціокультурних зв'язків, криза ідентичності не сприймається а ні суспільством, а ні індивідом як щось аномальне. Це дозволяє знайти новий спосіб існування, що створює новий простір соціальної взаємодії. Настає етап пристосування особистості до кризи соціокультурної ідентичності, внаслідок чого розвиваються маргінальні якості або здатність до соціальної мімікрії, набуття того вигляду, який є найбільш бажаним і ефективним у цій ситуації [42, с. 14].

Соціокультурні ідентичності здатні виконувати ряд функцій, зокрема пізнавальну, комунікативну, компенсаторну, ідеологічну.

На пізнавальному рівні це формування уявлень про навколишній світ і характер міжкультурних комунікацій, почуттів єдиного громадянства, патріотизму, розуміння національних інтересів. На цьому

рівні соціокультурна ідентичність набуває форми активних соціальних установок-ідентитетів, які визначають коло прав і обов'язків особи чи групи, формують громадянську позицію й прихильність до певних символів і кодів.

Комунікативна функція соціокультурної ідентичності полягає в забезпеченні умов для продуктивної соціальної взаємодії й створенні ефективних механізмів соціалізації індивіда. Водночас за її допомогою встановлюється психологічна комунікативна дистанція, що визначає взаємини з іншими спільнотами, створює загальновизнані регулятори міжкультурної комунікативної поведінки. Дійовість цієї функції великою мірою залежить від домінуючої в суспільстві аури, сприятливого емоційного фону, який формує відчуття спільності інтересів, захищеності від ударів долі, причетності до високих культурних цінностей.

Компенсаторна функція соціокультурної ідентичності виявляється у певному відшкодуванні втрат, що виникають в ході стандартизації, виконання індивідом формальних соціальних ролей. Вона ж формує простір історичної пам'яті, допомагаючи людині усвідомити наступність поколінь, міру відповідальності кожного за збереження спадщини, за підтримання атмосфери ненасильства й взаєморозуміння.

Ідеологічна функція соціокультурної ідентичності відіграє помітну роль у політичній самоідентифікації особи чи групи, формуючи не лише відчуття причетності до історичної долі країни, але й усвідомлення можливості змінювати її. Вона ж забезпечує певний ступінь соціального консенсусу. Але, обираючи ідентифікаційні пріоритети, надзвичайно важливо не потрапити у пастку «негативної інтеграції». Адже опозиція «свої – чужі», органічно притаманна ідентифікаційним практикам, легко перетворюється на опозицію «друг – ворог». Щоб завжди бачити те, що надає процесу ідентифікації конфліктного характеру, варто особливо уважно придивлятися до того, як у кожному конкретному випадку

складаються співвідношення національно-громадянської та етнічної ідентичності.

Необхідність коригування політики ідентичності диктується насамперед нагальними практичними завданнями. Країна стоїть перед необхідністю проведення цілого ряду реформ, значна частина яких апріорі буде непопулярною. Але ніякі реформи не можуть бути успішними, коли в країні не забезпечений бодай мінімум національної солідарності. Якщо еліти не навчаться домовлятися і не шукатимуть взаємоприйнятні компроміси, якщо їм не вдасться ефективно задіяти наявний соціальний капітал, з перспективою потрапити у найближчому майбутньому до числа креативних націй Україні доведеться розстатися. А це означатиме сумну перспективу животіння в ролі сировинного придатка і ринку збуту для «просунутих» країн, а то й скочування у «третій світ». Не виключені на такому фоні й соціальні збурення, етнічні й релігійні конфлікти. Проблема формування національної ідентичності переростає, отже, в проблему національної безпеки. У цьому контексті завдання формування співмірних запитам сучасної людини соціокультурних ідентичностей тісно змикаються із усім комплексом завдань політичного виховання. Фахівці фокусують увагу як мінімум на трьох кластерах процесу політичної й соціокультурної ідентифікації, які забезпечують сталий розвиток держав, виступають джерелом їх легітимності й суверенітету. Перший передбачає цілеспрямований процес виховання ставлення до держави і її громадян як до духовної цілісності, в основі життєдіяльності якої лежать узгоджені норми й цінності. Другий опікується станом символічних кордонів і культурних маркерів. Третій кластер визначається загальними підходами до інтерпретації минулого й таким співвіднесенням традицій та інновацій, яке здатне створювати узгоджене бачення перспектив. При цьому завдання легітимації національного політичного проекту в ідеалі мають органічно сполучатися як із укоріненими у свідомості більшості громадян традиційними зразками поведінки, так і з універсалістськими,

сформованими реаліями XXI століття, нормами цивілізованого співжиття. Збереження в країні єдиного соціокультурного простору можливе лише на основі чіткого визначення основоположних загальнодержавних цілей і інтересів – з фіксацією як пріоритетів людиноцентризму й полікультурності, так і механізмів регулювання міжгрупових (міжетнічних, міжкланових, міжрегіональних, міжконфесійних та інших) суперечностей. Формування єдиної системи загальнозначущих цінностей може бути успішним лише на ґрунті відмови від етноцентризму та принципів викривленої етнетики, коли «свій» завжди безгрішний, а «чужий» завжди винуватий». Виховувати у суспільстві відчуття здорової самокритики і пріоритетність універсалістської «етики відповідальності» найдоцільніше саме на поєднанні принципів поваги до національних традицій і загальноцивілізаційних домінант реагування на виклики й загрози, породжувані ускладненням світ-системних зв'язків [47, с. 45-46].

1.2. Національна ідея як фактор ідентичності і чинник професійності

Сьогодні управлінська діяльність в Україні має бути головним фактором національної самоорганізації, що спричиняє необхідність особливого типу адекватності з управлінськими відносинами, коли вона (управлінська діяльність) їх випереджає за ступенем своєї розвиненості. У такому випадку суспільство, що є носієм управлінських відносин, визнає в управлінській діяльності найпотужнішу основу у своїй самоорганізації, від якої залежить не тільки організаційний, але й соціально-економічний розвиток держави. Основним протиріччям цих процесів в Україні є в даному випадку те, що замість прагнення до послаблення лідерського начала в управлінні суспільством, українство намагається здійснювати його через історично необхідне зміцнення. Іншими словами, те, що в

діалектиці називається спадною лінією розвитку, набуває енергії піднесення у зв'язку з особливим етапом розвитку українського демократизму. Тож, якщо управління набуває характеру основного організаційного джерела розвитку, то національна ідея, яка робить цю діяльність визначальною силою її реалізації, має лежати в основі створення організаційного мислення суспільства [31].

На думку багатьох вчених, управлінська, зокрема і особливо, державна управлінська діяльність, потребує ідеологічного підкріплення, тобто національної ідеї як найбільш організуючого чинника, не просто в духовному розумінні, а й у політичному, саме державницькому. Національна ідея, як зазначає Л. Абизова, «...протистояла та розвивалась всупереч державній владі» і має до сьогоднішнього дня такі обриси, як ідея загального національного дому, загальної стелі, загального життя і визначена як гасло: «Роби все для самоутвердження України» [1, с.12].

Роль і значення національної ідеї особливо зростає в історичні періоди, коли відбувається становлення нової національної держави. Українська держава обрала шлях свого розвитку як демократична й національна. Тому цілком зрозумілий інтерес до національної ідеї протягом усіх років незалежності.

На сьогодні відсутній загальноприйнятий погляд на сутність поняття «національна ідея». Поширеними є точки зору, згідно з якими національну ідею називають [53]:

- чітко сформульованим спільним інтересом абсолютної більшості громадян, котрий об'єднує їх на шляху до спільної мети;
- ідеєю, за допомогою якої досягається єдність дій різних соціальних груп;
- інтегративним чинником суспільного життя країни;
- спільною метою та довгостроковою стратегією розвитку суспільства;
- духовним орієнтиром суспільного життя;

- конкретною прагматичною метою;
- відповіддю – чим нація була, чим вона є та чим вона хоче бути в майбутньому;
- масово шанованими в суспільстві цінностями та пріоритетами, що є частиною характерних рис, ментальності нації;
- гласним договором між громадянином і державою про взаємні обов’язки та гарантії, принципи особистого та суспільного життя;
- етичною платформою, яка дає змогу людині усвідомлювати себе членом певної нації й відчувати гордість за цю належність тощо.

Поняття «національна ідея» виникло і було обґрунтовано ще в XVIII-XIX ст. у період становлення багатьох національних держав і прямо пов’язане з вибором та реалізацією нацією свого власного шляху розвитку, роллю і місцем у світі як своєрідної відповіді викликам історії.

Управлінська діяльність виявляє організаційну енергію розвитку суспільства, визначає характер несумісності або сумісності інтересів, що вийшли на рівень політичних, їх можливість бути джерелом розвитку. Тому організаційний розвиток як національна ідея в управлінській діяльності українських управлінців настільки автономна, наскільки управління може бути автономним в умовах його вирішальної позиції в перехідному суспільстві тим більше, якщо така діяльність називає себе реформаторською. Суб’єктивний фактор у даному процесі – це змагання ідей і проектів, що виявляє напрямок розвитку України. Національна ідея організаційного розвитку тут відверто визначає основні фактори розвитку, оскільки вони не послаблюють, а посилюють її роль у суспільстві, хоча саме вона, національна ідея не сприймається як об’єктивоване явище [16, с.145].

Найбільш об’ємну характеристику поняття “національна ідея» надав С.Вовканич у своєму творі: «Українська національна ідея – це своєрідний комплекс вірувань і духовне кредо народу, квінтесенція патріотичних почувань, національного світобачення та усвідомлення державної

незалежності, суверенності її інтересів; це концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації, тобто людей – державотворців і співгромадян, які, спираючись на минуле, мобілізують творчі сили на здобутки сучасні і майбутні, на становлення і консолідацію українського народу як єдиної політико-етнічної спільноти і цілісної одиниці світового співтовариства, що наближає національний ідеал до найвищих досягнень людства в різних сферах розумної його життєдіяльності на шляху прогресу та добробуту» [16, с. 14].

Суть поняття «національна ідея», на думку В.Пасічника, можна сформулювати так: національна ідея – інформація про глибинну сутність свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток [52, с. 60-65].

Професор А. Фурман у монографії Психокультура української ментальності пропонує наступне визначення: українська національна ідея – це своєрідна нитка Аріадни для сучасного українства, з допомогою якої воно зможе нарешті вийти із лабіринту своєї драматичної історії, здолати хаотичність багатопроблемного суєтного повсякдення й домогтися торжества порядку та успіху на шляху творення суспільства сталого психокультурного розвитку вже в найближчому майбутньому [90].

М.Михальченко трактує національну ідею у найзагальнішому вигляді, – це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні і на майбутнє. Оскільки ж існують національні інтереси в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, то національна ідея може існувати в складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в простих формах – ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна і т. ін., які теж є достатньо концептуальними і комплексними [43, с. 93].

Національна ідея, на думку професора Ю.Римаренко, «пов'язана, перш за все, з духовним світом; відстоює українство як націю; передбачає

вагомість національної самоцінності, життєздатність національної сфери і суспільно-політичних процесів, суверенність націй» [63, с. 15-19].

За визначенням Я.Яцківа, С.Бублика і Ю.Канигіна, «національна ідея існує у підсвідомості («в крові») народу – як незнищенна мрія, суб'єктивне прагнення, вона живе навіть тоді, коли народ позбавлений власної мови, держави та території. За певних умов національна ідея стає основою відродження всього втраченого на шляхах історії. Національна ідея єднає архетип та свідомість нації» [95, с. 224].

Вітчизняний дослідник М.Розумний виокремлює три групи чинників, що визначають динамічність і конструктивність розвитку й модернізації національної ідеї. Перша група – це дія когнітивних чинників суспільної свідомості, котрі сфокусовані в самому понятті ідеї. Повноцінний розвиток національної ідеї можливий як відновлення здатності оформлювати свій досвід, своє сприйняття дійсності в певній оптимізованій стратегії поведінки, у смислі, в понятті і, зрештою, в системі суспільних мотивувань. Модернізована національна ідея – це новий суспільний орієнтир української нації. В ній мають знайти своє узагальнене вираження корінні проблеми буття спільноти, в якій вони знайдуть своє образне, логіко-понятійне та практично-вольове розв'язання. Нація у цьому випадку виступає суб'єктом, наділеним невід'ємними властивостями кожного суб'єкта – свободою і творчістю. Друга група чинників умовно може бути об'єднана під назвою національної генетики. Для людини природним є бачити себе чужими очима. Ідентичність звично розглядати як сукупність основних аспектів суспільного самоусвідомлення людини, аж до рис характеру і будови черепа, але лише в такому разі, якщо ці характеристики є типовими для групи людей, з якими дана людина, власне, ідентифікується. Ідентичність дорівнює належності до спільноти. Нарешті, третя група чинників – цивілізаційна динаміка, адже живемо в час, коли величезні маси людей перейшли від стану спокою до стану руху [64, с. 401-404].

Л.Лук'яненко у монографії «Національна ідея і національна воля» пропонує таке визначення: «Національна ідея – це свідоме утвердження нації у всіх проявах її етнічної сутності» [36, с. 51].

На думку А.Уледова, основою національної ідеї як теоретично оформленої національної самосвідомості є, «система філософських, соціологічних, соціально-психологічних, етичних, релігійних та інших поглядів, які виражають головним чином уявлення про майбутнє нації, шляхи розвитку, подальшу долю, про взаємовідносини з іншими націями» [85, с.54].

Провідним чинником у національній ідеї українців був і залишається політичний. Подібний ухил, як слушно зазначає О.Забужко, неминучий для нації, котра на певному історичному витку випала з європейської історії саме тому, що не спромоглася вбезпечити свій суверенітет державно, і в чийй свідомості, відтак, ідея державності перетворилася на своєрідний *ultima Thule* – крайню межу, до якої асимптотично збігає будь-яка масштабніша рефлексія. Не випадково, українська національна ідея до нашого часу перебуває під впливом інерції суто політизованого вжитку, що асоціюється швидше з інтегральними націоналізмом Д.Донцова, з його «всеобіймаючою» ідеєю національного самовладдя, ніж із філософською рефлексією. Тому є потреба наповнення поняття національної ідеї новим змістом, з наступною його реабілітацією і використанням, як важеля мобілізації суспільної самосвідомості [30, с. 210]. Політичні процеси, що сприяли розвитку та поширенню складових української національної ідеї, ґрунтувалися на об'єктивних історичних процесах формування української нації як самостійного носія історичних, культурно-лінгвістичних та етнографічних засад. Патріотична спрямованість української національної ідеї базувалася на визнанні самобутності історичного шляху розвитку української нації, її права на використання власної мови та на демократичних засадах формування політичної системи. Можна стверджувати, що ці складові слугували фундаментом розвитку

державного патріотизму у побудові майбутньої української держави. Український суспільно-політичний рух, підготувавши для своєї діяльності підґрунтя у вищевказаних напрямках, сформував партії та рухи й визначив свою головну політичну мету – створення федеративної держави з подальшим отриманням державної незалежності [22, с.104-105].

На думку дослідників Ростовського і Ю.Штепи, можна виокремити дві основні конструкції загальноукраїнської національної ідеї і способи їх вияву в житті. Перша конструкція виходить з потужної мети, навколо якої концентруються ресурси. Це своєрідна основа для штурвалу корабля – держави адміністративного типу. Національна ідея дозволяє тримати фіксований курс держави – корабля незалежно від обставин, проте у критичних ситуаціях, за перевищення рівня стійкості вона може зламатися. Друга конструкція є осью. У цьому разі загальнонаціональна ідея нагадує вісь годинникового механізму (держави демократичного типу), навколо якої обертаються цінності й інтереси різних етнічних груп, які проживають на території країни. Ця система дозволяє знаходити власний інтерес, можливості для розвитку і реалізації усім – від індивіда до групи і, зрештою, до національної спільноти. Така система не статична, вона здатна розростатися, а під час виникнення внутрішньої напруги – легко перебудовуватися [66, с.4].

Серцевиною національної ідеї є ідея самостійного політичного життя народу, ідея державності, яку Іван Франко у статті «Поза межами можливого» окреслював як «національний ідеал», «ідеал національної самостійності», «ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного... життя і розвою нації». Без національної ідеї жоден народ не може нормально жити й розвиватись. Без неї він не може самостійно існувати, а тому є загроза, що опиниться у черговій неволі, під чоботом чергового колонізатора. Не у космополітичній «державі Україна», а лише у власній національній державі український народ має шанс перетворитися із

зневаженого чужинцями «паралітика на роздорозжж», на гідного сусіда у «народів вольних колі» [89, с.284].

На думку філософа С. Кримського, українське суспільство відчуває гостру потребу в національній самоорганізації, проте, за роки існування незалежної України і обговорення української національної ідеї так і не досягнуто якихось певних результатів. Українська національна ідея дуже часто розуміється як та чи інша ідеологічна концепція, яка трактується в душі певних абстракцій. Тут дається взнаки уявлення про національну ідею як чисто філософський концепт, який може втілювати різні думки, пропозиції та уявлення. Насправді ж... національна ідея – це культурний екстракт історії нації, це проблема національної соціальності, яка характеризує не просто концептуальні побудови, а імперативи, що визначаються історичним досвідом. Національна ідея – це насамперед соціальний проект, про який можна говорити в міру його реалізації, в міру його відповідності суспільного розвитку того чи іншого етносу, певному типу соціальності» [70, с.5].

Інший український філософ Р.Кіся, вважає, що час переглянути чи навіть відкинути цілу низку застарілих рис, характерних для теперішньої української ідеї, які не дозволяють українцям побачити відповідний сучасним вимогам обрій цілей та цінностей. Р.Кісь стверджує, що подальша доля українства й України прямо залежить від того, чи зможуть українці відновити процес створення й розповсюдження українських смислів. Мислитель переконаний, що сьогочасна Україна у культурному плані становить периферію Азіопи (цим терміном, запозиченим у російського поета Й.Бродського, позначається російський цивілізаційно-культурний простір), причому розчинення в ньому українських сенсів відбувається швидше, ніж за радянських часів [28, с.289-295].

В. Сабадуха пропонує наступне визначення української національної ідеї – це концепція національного буття, сформульована на основі філософської рефлексії над матеріальними та духовними формами буття

людини й нації, у якій визначено основні принципи взаємин між різними суб'єктами діяльності [68].

На думку В. Кременя, квінтесенцією національної ідеї є філософія людиноцентризму. «У світоглядному плані, підкреслює автор, – філософія людиноцентризму виступає як головний засіб усвідомлення сутності особистості. Вона розвиває і культивує розмірковуючий, поліфонічний тип пізнання, який долає наукоцентризм (прагматизм людського буття). Основною методологією цього типу мислення є знання і творчість. В якості повноцінних заходів для дослідження проблеми національної ідеї в соціокультурному бутті людини філософія людиноцентризму використовує не лише гносеологічні принципи, а й методи моралі, релігії, мистецтва. І в цьому плані філософія людиноцентризму не дана, а задана: сутність її виявляється через метафілософський синтез різноякісних підходів до дослідження національного життя й культури. І результатом такого синтезу є вже не просто системне, а енциклопедичне розуміння національної ідеї як сукупності різних системних духовних способів національного буття» [32, с.257].

Ю.Тимошенко стверджує, що новою національною ідеєю має стати будівництво найкращої, найоптимальнішої системи організації суспільства, яка дасть кожній людині відчуття справедливості, гармонії, захищеності та відкритості всіх омріяних можливостей [78].

За неодноразовими висловами чинного президента України П.Порошенка, національною ідеєю переважної більшості українського народу стала євроатлантична інтеграція.

Професор Козловець М. вважає, що пошук національної ідентичності стає визначальною соціокультурною тенденцією сучасного світу. Для деяких суспільств криза національної ідентичності набула таких форм і масштабів, що її подолання означає не лише вибір адекватної стратегії розвитку, а й перетворюється на проблему виживання. Насамперед процеси глобалізації впливають на національну ідентичність

посткомуністичних суспільств, які переживають складні й суперечливі процеси зміни політичної, економічної та соціокультурної систем, що зумовлює численні спроби пошуку нової ідентичності як на рівні окремих індивідів, так і соціальних груп та суспільства загалом. Проблема національної ідентичності є вкрай гострою в сучасній Україні, яка перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації та національно-етнічного, державного уособлення, модернізації й вибору зовнішньополітичної стратегії. Набуття Україною незалежності передбачає формування цілісної громадянсько-політичної, самоідентифікованої спільноти, спроможної протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. В Україні триває процес становлення повноцінної держави-нації зі своїми інтересами. Нова українська ідентичність має сприяти подоланню нестійкості та амбівалентності національного самовизначення українців, ідейно-політичного протистояння, конфронтації між різними, часто несумісними формами самоідентифікації [31].

На думку В.Пасічника, національна ідея, має наступну структуру [52, с.60-65]:

1) Національна ідентичність. Ідентичність означає сукупність ознак, які виділяють певну групу людей з кола інших груп і слугують окремій особі підставою до віднесення себе до цієї групи. На цій основі суб'єкт самоусвідомлює себе: свій тип, характер та власну роль у певному середовищі, що формується на основі «постійності цілей, пам'яті, головних вартостей, переживань та закріплюється системою ролей та позицій».

2) Національне покликання. Якщо національна ідентичність дає відповідь на запитання: «Хто Ми такі?», то національне покликання відповідає на інше запитання – «Для чого Ми існуємо в цьому світі?». Національне покликання формує уявлення народу про його призначення, роль і функцію у світовому співтоваристві, у середовищі інших народів. Отже, після самоусвідомлення свого «національного Я» і прийняття своєї національної «Я-концепції» (національної ідентичності), виокремивши

себе серед інших народів, тобто відповівши на запитання «Хто такий мій народ» (і моє «національне Я»), на другому рівні самопізнання національна ідея має дати відповідь на запитання: «А для чого існує мій народ, яке його призначення в світі і який сенс його існування?».

3) Національний ідеал. Національний ідеал – це цілісний образ оптимального суспільного й національного ладу, за якого найповніше реалізується потенціал нації та окремих її членів у всіх сферах життя. Національний ідеал виступає передусім як морально-етична вартість. Сила й життєздатність національної ідеї справді від того, наскільки її національний ідеал адекватно відображає об'єктивну реальність і тенденції суспільного розвитку. Однак національна ідея виконуватиме свої функції у суспільстві лише тоді, коли кожна людина буде переконана в процесі своєї практичної і теоретичної (пізнавальної) діяльності в істинності свого національного ідеалу, буде його емоційно переживати, і тим він задовольнятиме потреби її серця.

4) Національні цінності та пріоритети. Ієрархію національних цінностей та систему національних пріоритетів визначає переважно національний ідеал. Цінності та пріоритети формують життєві орієнтації нації й людини у світі, а отже, є результатом поєднання власного та запозиченого загальнолюдського досвіду, що став національним надбанням. Система цінностей спільноти є фундаментом певного типу національної культури, яка формує певні традиції і стандарти політичної діяльності, активності. У межах заданої системи цінностей і культури формується спільнота людей як певна ідейна єдність, з однією метою і баченням світу.

5) Національні інтереси. Вони є усвідомленими потребами, «окультуреними» і такими, що відповідають системі вартостей, на основі якої і формується система національних інтересів у їх певній ієрархічній послідовності. Національні інтереси мають бути синтезом, а не механічною сумою приватних і корпоративних інтересів. На цій основі

досягається консенсус між основними соціальними групами, між панівною елітою та усім суспільством.

У структурі національних інтересів вирізняють, по-перше, стратегічні інтереси, які є довготерміновими та комплексними, від реалізації яких залежить забезпечення усієї життєдіяльності нації, загроза яким підриває національну безпеку країни; по-друге, оперативні інтереси, що впливають із стратегічних національних інтересів, і спрямовані на вирішення окремих проблем з огляду на стратегічні інтереси; по-третє, тактичні національні інтереси, що відзначаються короткотерміновістю, спрямовані на вирішення поточних завдань і переважно служать засобом реалізації оперативних інтересів. Отже, національні інтереси визначають цілі політичної діяльності, на цьому ґрунті розробляється національна стратегія, яка реалізується за допомогою держави.

6) Механізми реалізації національних інтересів (ідея національної держави, концептуальні основи національної стратегії). Основним механізмом реалізації національних інтересів є держава, оскільки лише вона володіє усією повнотою національного суверенітету.

7) Національна безпека. Вона тісно пов'язана з реалізацією національної ідеї, що виражено у виявленні й усуненні загроз і викликів національним інтересам, національній ідентичності, збереження національних цінностей, подолання непорядкованості й хаосу в суспільстві, забезпечення злагоди і консолідації народу як ідейно-політичної спільноти. В Україні за допомогою національної ідеї, зокрема організаційного розвитку, треба формувати, розвивати управлінську культуру, організаційне мислення народу, які є визначальним чинником освоєння тих форм управління суспільством, що притаманні сучасній управлінській цивілізації. Їх поєднанню з національними чинниками організаційного розвитку української політичної нації, формуванню розуміння істинності свого організаційного розвитку серед інших національних утворень сприяє, зокрема, й національна ідея.

При розробленні стратегії розвитку національної ідеї слід урахувувати ту обставину, що ця категорія має відносно сталий характер. І якщо можна казати про зміну національних інтересів, певну їх класифікацію за критерієм пріоритетності та важливості, то національна ідея має більш сталий і незмінюваний характер. Це не означатиме зміну напряму пріоритетів цієї ідеї, а свідчитиме про постійний пошук життєздатних моделей розвитку української нації, її утвердження як сильної, прогресивної та гуманістичної нації через реалізацію національних інтересів. Причому національна ідея, становлячи собою продукт думки української нації, дієво втілюватиметься у дійсність, а отже, відображатиме рівень розвитку нації на тому чи іншому етапі еволюції. Можна навіть сказати, що національна ідея є відбиттям національного інтелекту, адекватного, з одного боку, реаліям існування української нації і її можливостям до втілення цієї ідеї, а з іншого – тим ідеалам, моделям існування, до яких вона постійно прагне [34, с. 304].

Плекати надію на розробку універсальної національної ідеї є навряд чи вірним шляхом. Крокуючи ним, можна зайти у глухий кут, зневіритися у власних силах, дійти до колапсу. Саме тому національна ідея як відображення душі української нації має бути також і динамічною, відбиваючи прагнення та устремління до буття й розвитку. Причому слід зважати і на той факт, що душа нації, або як називає В.В.Медведчук «світ нації», онтологічно ґрунтується на історичному корінні. Історія української нації – це історія тернистого шляху крокування до омріяної мети волелюбної нації. Чисельні спроби утворення держави наражалися на сильну протидію і зазнавали краху аж до 1991 р., коли врешті-решт була досягнута довгоочікувана мрія – створена самостійна незалежна держава. Із розвитком демократії дещо змінюються підходи до розуміння змісту національної ідеї: вона все менше і менше спирається на етнічний момент і врешті-решт відбудеться зміна розуміння сутності національної ідеї. Сучасна парадигма національної ідеї – органічний синтез етнічного

принципу із принципом громадянства. Українська національна ідея на рівні сучасної реальності, реального буття українського та всіх етносів, які мешкають в Україні, має дати відповідь стосовно пріоритетів етнонаціональної політики держави Україна, визначати основні шляхи етнонаціонального відродження, розкрити зміст етнонаціональної моделі розвитку українського суспільства, а також етнонаціональної структури народу України, визначити шляхи мовно-національного відродження [41, с. 130].

Отже, українська національна ідея організаційного розвитку має виявлятися у науково-практичному концепті організаційного забезпечення переходу України до нової соціальної системи, на який у українського суспільства немає необхідного історичного часу на кшталт західних демократичних систем. Саме тому цей перехід має бути здійснений за допомогою інтелектуальної і вольової енергії, яка повинна бути необхідною мірою організована в інституціональному, управлінському та ідейному сенсі. Організаційний розвиток як національна ідея достатньо переконливо виявляє себе в Україні в одній із форм сучасної самоорганізації українства – управлінській діяльності. Управлінська діяльність як прояв управлінської цивілізації українства – головна умова та інструмент організаційного розвитку, за допомогою яких такий розвиток взагалі можливий. Крім того, саме в управлінській діяльності, особливо в її професійній формі, виявляється рівень організаційного розвитку суспільства, його окремих структур [17, с.8].

Як стверджує Фурман А., українська національна ідея жевріла століттями, але лише близько ста років як отримала належне філософсько-наукове підґрунтя. Її розвиток відбувався в органічній єдності зі складним і суперечливим процесом пробудження національної самосвідомості, прагненням українського народу національно і політично самовизначитись, ідентифікуватися. Саме у цей історичний час національна ідея, мов біблійна Віфлеємська зоря, зійшла на небосхилі

сучасної цивілізації, підтверджуючи факт народження нової етнонаціональної спільності – українства, покликаного на здійснення богонаступної життєвої місії [90].

Якщо ми будемо враховувати домінування серед українців матеріалістичних цінностей, тут на особливу увагу заслуговує економічний націоналізм. Однак, останній, як складова національної ідеї має зазнати певних модифікацій з урахуванням сучасних реалій розвитку глобалізованого світу. Він у жодному разі не повинен стати ідеєю розбудови автаркійної національної системи, що стоїть в опозиції до процесу глобалізації. Ідея економічного патріотизму – здобувати свій добробут власною копіткою працею, осуд корупції, визнання її справжнім національним лихом сьогодення, підтримка власного товаровиробника – ось той перелік націоналістичних концептів, які здатні відіграти конструктивну роль. За своєю загальною концептуальною сутністю економічний націоналізм має перетворитися в ідею розбудови соціуму із високим рівнем достатку та держави, що тримає перед у технологічній сфері. Економічний націоналізм може внести певний колективістський фермент до національної ідеї, оскільки надмірне домінування індивідуалізму під впливом запозичених ліберальних цінностей Заходу виправдовує себе лише до певної міри і, за умов відсталості країни, не завжди відіграє конструктивну роль (потреба психологічного єднання, апеляція до надматеріалістичних цінностей стане необхідною у випадку радикальних економічних реформ та інтенсивної політики національної консолідації країни, що загрожують значною дестабілізацією, падінням рівня життя, відцентровими тенденціями). Якщо національна ідея не позначиться діяльнісною складовою, то вона стане непридатною для українських реалій і нездатною на тривале життя. Національна ідея не може підмінити публічну політику, конкретні реформи, вона здатна стати лише їхнім обґрунтуванням, психологічним ферментом, який постійно додаватиме успішності здійснюваній політиці або слугуватиме

«антидепресантом» у кризові періоди розвитку нації. Тому Україну, в якій не реалізовується конкретна модернізаційна стратегія, не врятують жодні ідеологічні концепти і навіть повноцінна національна ідея. Відсутність політичної волі до змін, інертність громадськості, її зневіра у власному успіху в Україні є тими негативними складовими, які здатні навіть найуспішніший проект національної ідеї залишити лише проектом. А, отже, національна ідея не є панацеєю. Її варто розглядати лише в контексті системних змін, яких потребує країна і без здійснення яких, в умовах відсутності динамічного процесу модернізації, саме по собі конструювання національної ідеї виглядає утопічним процесом. Тому відсутність національної ідеї можна розглядати як причину, так і наслідком нинішнього періоду стагнації України [23, с. 198].

Професор Козловець М. вважає, що пошук національної ідентичності стає визначальною соціокультурною тенденцією сучасного світу. Для деяких суспільств криза національної ідентичності набула таких форм і масштабів, що її подолання означає не лише вибір адекватної стратегії розвитку, а й перетворюється на проблему виживання. Насамперед процеси глобалізації впливають на національну ідентичність посткомуністичних суспільств, які переживають складні й суперечливі процеси зміни політичної, економічної та соціокультурної систем, що зумовлює численні спроби пошуку нової ідентичності як на рівні окремих індивідів, так і соціальних груп та суспільства загалом. Проблема національної ідентичності є вкрай гострою в сучасній Україні, яка перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації та національно-етнічного, державного уособлення, модернізації й вибору зовнішньополітичної стратегії. Набуття Україною незалежності передбачає формування цілісної громадянсько-політичної, самоідентифікованої спільноти, спроможної протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. В Україні триває процес становлення повноцінної держави-нації зі своїми інтересами. Нова українська ідентичність має

сприяти подоланню нестійкості та амбівалентності національного самовизначення українців, ідейно-політичного протистояння, конфронтації між різними, часто несумісними формами самоідентифікації [31].

Сьогодні на шляху формування української національної ідеї є безліч перешкод, які вимагають найретельнішого аналізу. Серед внутрішніх проблем, що гальмують розвиток України й істотно перешкоджають формуванню її ідеї, насамперед, слід виділити поділ українського суспільства на відчужені групи – за рівнем самосвідомості, за релігійними конфесіями, політичними поглядами, ціннісними орієнтаціями, що зумовлюється насамперед перебуванням України протягом тривалого часу в складі інших держав, які проводили різну економічну, мовно-культурну, церковну політику щодо українського населення. Крім того, уже в незалежній державі до перелічених чинників додалися нові. Труднощі періоду переходу до ринкових відносин, глибока системна криза призвели до безпрецедентного соціального розшарування населення за рівнем прибутків, внаслідок чого більшість людей перебуває за межею бідності і зайнята фізичним виживанням. Розшароване матеріально, психологічно українське суспільство сьогодні є неготовим до глибинного розуміння і вирішення питання національної ідеї [26, с.24-25].

Щоб стати успішним проектом сучасна українська національна ідея потребує модернізації, адаптації не лише до жорстких реалій суспільства і політичної нації, а й тих цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів, з якими стикнулася Україна на поч. XXI ст. Тобто нагальною постає потреба наповнення національної ідеї новим ідеологічним змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам нового тисячоліття

Національна ідея стане об'єднавчою і творчою, якщо буде [84]:

по-перше, транснаціональною, транссоціальною і транстериторіальною, тобто однаково привабливою для абсолютної

більшості населення країни, незважаючи на національність, соціальний статус і місце проживання;

по-друге, базуватися на системі національних цінностей і пріоритетів, історичному досвіді перемог і звершень, а не поразок та національного приниження;

по-третє, відповідати духовним і матеріальним інтересам сучасного суспільства.

Сьогодні можна виділити кілька стратегій, що базуються на різних національних ідеях:

1. Зовнішній інтернаціоналізм і внутрішній націоналізм – пріоритет національного (націоналізм) над територіальним (патріотизм). Приклад такої національної ідеї – сучасна парадигма єврейської нації. Об'єднавчою ознакою тут є національна приналежність, що виявляється у взаємній підтримці (лобіюванні) на транснаціональному рівні, а ідеологічною – ідея збирання євреїв усього світу заради відродження держави Ізраїль (сіонізм). Національна ідея виражає концепцію єдиного народу, незалежно від місця проживання та соціального статусу.

2. Внутрішній інтернаціоналізм при зовнішньому націоналізмі. Проголошується відданість ідеалам демократії, свободи і віри в бога; загальна рівність рас, національностей та релігій, але тільки всередині власної держави. Патріотизм як основа внутрішньої і зовнішньої політики базується на теорії «великого казана» у формуванні єдиної нації. Така концепція забезпечує швидку консолідацію нації і мобілізацію ресурсів перед обличчям зовнішньої загрози, максимум свободи для підприємництва, перетік капіталів і робочої сили всередині країни. Найефективніше вона діяла у ХХ столітті, але виявилася неготовою до таких викликів ХХІ століття, як глобалізація економіки, міжнародний тероризм, відсутність гідного противника тощо.

3. Регіональний інтернаціоналізм при зовнішньому націоналізмі – римейк ідеї Сполучених Штатів Європи у вигляді Європейського Союзу.

Національні ідеї старих європейських демократій трансформуються у наднаціональну ідею Об'єднаної Європи: поява регіонального утворення, мета якого – захист вищого рівня життя всередині країни, недопущення збройних конфліктів усередині утворення, ведення узгодженої зовнішньої політики, протидія гегемонії США і Китаю, захист європейської культури. Проголошуючи головною цінністю права людини і демократію, ідея європейської єдності перебуває у стадії оформлення і на практиці тяжіє до «ізоляціонізму».

4. Націоналізм зовнішній і внутрішній. Ідеологія і практика, що ґрунтується на абсолютній цінності території, виявляється у доктрині абсолютизації держави як найвищої мети. Політичні і суспільні інституції покликані обслуговувати державу. Права і свободи громадян регламентуються державою, високою є роль армії і поліції; виникають труднощі у контактах із зовнішнім світом; для утримання різноманітних націй і народів у рамках єдиних правил визначаються головні мова (державна), релігія і нація.

В національному вимірі загальний зв'язок і взаємодія в управлінні мають такі глибинні основи, які дозволяють управляти будь-яким національним утворенням за допомогою розрахунку та врахування національних інтересів як всередині країни, так і в міжнародних (міждержавних) відносинах. Загальний зв'язок в управлінні на рівні взаємодії всередині країни визначається всезагальністю управління, яка виникає на основі існування системного інтересу. В локальному вигляді інтерес не існує, оскільки його (інтересу) вихід на політичний рівень і є свідченням його системного стану, системного змісту, що неминує вводить його у сферу управлінської системної, міжелементної взаємодії. Така взаємодія існує не як дія, що асоціюється з діяльністю, у даному випадку управлінською, а як форма активного зв'язку, як об'єктивний «обмін речовин», інформаційний організаційний потік, що органічно об'єднує всі елементи соціальної системи в єдине утворення [16, с.146].

Національна ідея має ґрунтуватися на беззаперечних демократичних цінностях, об'єднувати націю, мобілізувати людські ресурси на творення і слугувати мірилом оцінки соціально-економічного та політичного розвитку. Тому про національну ідею необхідно говорити з платформи визнаного народом і політикумом демократичного вибору.

Україні за допомогою національної ідеї потрібно формувати та розвивати управлінську культуру, яка є визначальним чинником освоєння тих форм управління суспільством, що притаманні сучасній управлінській цивілізації.

Сьогодні державні діячі, науковці, експерти та суспільство в цілому усвідомлюють необхідність розроблення національної ідеї. Більшість із них визнає, що дієва та життєздатна національна ідея має відповідати низці вимог.

По-перше, вона має бути транснаціональною, транссоціальною та транстериторіальною, тобто однаково привабливою для абсолютної більшості населення країни, незважаючи на національність, соціальний статус і місце проживання.

По-друге, вона повинна базуватися на системі національних цінностей і пріоритетів, історичному досвіді перемог і звершень, а не поразок та національного приниження.

По-третє, національна ідея мусить відповідати духовним і матеріальним інтересам сучасного суспільства [67].

Часто національну ідею в Україні зводять до того чи іншого способу виведення суспільства з кризи. Однак насправді національна ідея – це рухливе, динамічне явище, що відбиває загальний інтерес, загальні потреби нації і уявлення представників нації про той комплекс засобів, який потрібний для її прогресивного та сталого розвитку. При найближчому розгляді виявляється, що таким засобом насамперед є ефективна соціально-економічна управлінська система, яка базується на таких соціальних підсистемах, як політична, економічна, правова,

моральна. Світоглядні основи такої системи концептуалізуються через визначення пріоритетних національних цінностей та інтересів. Визначивши їх, можна запропонувати суспільству та владі світоглядно-ціннісні основи для з'ясування внутрішньої економічної, соціальної, антикорупційної, молодіжної, освітянської політики, охорони здоров'я, оборонної доктрини, основ національної безпеки, зовнішньої політики тощо. А суспільство, своєю чергою, одержить систему критеріїв для оцінки ефективності діяльності всіх гілок влади з погляду захисту та реалізації національних інтересів [62, с.120].

Як можна модернізувати українську національну ідею? М. Михальченко пропонує такі напрямки: по-перше, гармонізувати внутрішню структуру національної ідеї, поступово висуваючи на головні ролі її економічну та духовно-культурну складову; по-друге, підвищити її прогностичний потенціал – задати країні напрямок оптимального розвитку на сьогодні та на стратегічну перспективу; по-третє, налагодити партнерські стосунки влади з народом.

Якщо така модернізація не відбудеться, то суспільство і держава будуть деструктуризуватися, вважає він [43, с.20-21]. Внаслідок модернізації українська національна ідея має стати здатною до постійного оновлення, прогресивною, конструктивною та творчою.

Висновки до розділу 1

Проблема соціокультурної ідентичності не виникає сама собою. Ідентичність завжди направляється якимись зовнішніми процесами і пов'язана з ними, оскільки вона встановлюється завжди у співвідношенні з чимось. Неправильно визначена соціальна ідентичність може призводити до неадекватних наслідків, наприклад, сприяти дійсному успіху політичним програмам, що на перший погляд здаються правильними. У

свою чергу помилки в теоретичному підході до тих чи інших явищ або навмисні ідеологічні дії можуть призвести до хибної орієнтації у процесі встановлення ідентичності.

Соціокультурна ідентичність виступає основним критерієм професійного розвитку особистості й провідною характеристикою управлінця. Така точка зору є результатом розвитку наукової традиції, що склалася у психології праці, логіки осмислення критеріїв професійного розвитку – від ефективності діяльності виконавця до характеристик професіонала. Ідентичність, з одного боку, формується в процесі професійного розвитку, з іншого – виступає одним із важливих показників становлення особистості управлінця. Для дослідження проблеми соціокультурної ідентичності важливо зрозуміти, яке місце займає це явище в загальній ідентифікаційній структурі особистості, а також його роль у її професійному самовизначенні.

Розглядаючи зв'язок соціокультурної ідентичності з професійним розвитком управлінця ми приходимо до висновку, що в ході професіоналізації ідентичність не тільки з'являється але й змінюється. Кар'єрне зростання фахівця-гуманітарія супроводжується змінами різних видів ідентичності. Відбувається перехід від часткових, віддалених одна від одної ідентифікаційних характеристик (знання окремих якостей як професіонала і члена спільноти) до більш загальної концептуальної ідентичності (знання свого статусного і рольового становища, обумовленого приналежністю до професії).

В Україні за допомогою національної ідеї слід формувати, розвивати управлінську культуру, організаційне мислення народу, яка є визначальним чинником освоєння тих форм управління суспільством, які притаманні сучасній управлінській цивілізації. Їх поєднанню з національними факторами організаційного розвитку української політичної нації, формування розуміння істинності свого організаційного

розвитку серед інших національних утворень сприяє, зокрема, і національна ідея як така [16, с. 147].

Національна ідея як фактор ідентичності має виходити з соціогуманістичних засад стратегії розвитку, з нової парадигми буття нації, що оптимально поєднує морально-націо-державоцентричність як усередині країни, так і співпрацю з європейським співтовариством на підставі паритетного захисту і людини і нації. Національна ідея – це своєрідний комплекс вірувань і духовне кредо народу, квінтесенція патріотичних почувань, національного світобачення та усвідомлення державної незалежності, суверенності її інтересів; це концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації, тобто людей – державотворців і співгромадян, які, спираючись на минуле, мобілізують творчі сили та сучасні і майбутні здобутки на становлення і консолідацію українського народу як єдиної політико-етнічної громадянської спільноти і цілісної одиниці світового співтовариства, щоб наблизити національний ідеал до найвищих досягнень людства в різних сферах розумової його життєдіяльності на шляху прогресу та добробуту. Національна ідея – це не лише програма дій на завтра, засвоєння і збереження набутків минулого, його історичних, традиційних інституцій, а й науково обґрунтовані, сконсолідовані, інноваційні та інтеграційні спрямування сучасників у світоглядному, мотиваційно-ціннісному та інших духовно-інформаційних і просторово-часових вимірах.

Одним із першочергових завдань для українського суспільства є вироблення і впровадження державницької ідеології, прийнятих і зрозумілих ідеологічних орієнтирів, які могли б показати пересічній людині, на що вона в перспективі може сподіватися, що вона має робити, як їй треба жити (щось на зразок «української мрії»). За цих обставин ідеологія держави буде спробою подолання невпинної деморалізації та розмивання ціннісного підмурівку соціуму, результатом інтелектуально-

рефлексивного відтворення національного почуття, потребою усвідомитись, визначитись у вічному, трансцендентному.

Тому завданням як науковців, так і практиків-реформаторів є включити до української національної ідеї українську управлінську ідею, сенс якої полягає у доведені вищої вартості професійної демократії як науково достатньої управлінської системи, в якій буде представлений не набір суперечливих інтересів, а науково доведена потреба народу України у певному управлінському корпусі, який володітиме вищим управлінським знанням, вищим управлінським професіоналізмом, який тільки-но і має право на організацію в Україні сучасної демократичної соціальної системи та бути неполітичним, надполітичним органом, що постійно займається проблемами впорядкування України на основі принципів управління як виду професійної діяльності [16, с.143].

РОЗДІЛ 2.

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ

2.1. Проблема соціальної некомпетентності і тенденції розвитку суспільної свідомості фахівців-гуманітаріїв

У сучасний період розвитку інформаційного суспільства в Україні істотно зростають вимоги до кваліфікації та якості підготовки майбутніх фахівців-гуманітаріїв. І це природно, оскільки одним із негативних наслідків технократичної революції у світі стало загострення проблеми соціальної некомпетентності, яка відображає рівень адаптованості індивіда до конкретних соціальних умов.

Проблему соціальної компетентності можна означити наступним чином: в умовах сьогодення індивід опиняється віч-на-віч із величезним обсягом інформації, що характеризується високою мірою неупорядкованості. Прийняття рішень за цих умов є надзвичайно трудомісткою процедурою, котра полягає в з'ясуванні справжніх параметрів ситуації, визначенні критеріїв оптимальності рішення, узгодженні інтересів, прогнозуванні наслідків, корекції вихідних даних, прийнятті рішення, його донесенні до виконавських структур і управлінському супроводі. Усі ці заходи становлять серйозний виклик для сучасного суспільства, його мобілізаційного, інтелектуального, інформаційно-технічного ресурсів [65, с.210-214].

Поняття «соціальна компетентність» є інтеграцією термінів «*competere*» (досконале володіння справою, знаннями) та «*socialis*» (суспільний, пов'язаний з життям та стосунками людей у суспільстві). Залежно від галузі науки, у якій досліджується «соціальна компетентність», науковцями висвітлюються різні погляди щодо її трактування. Зокрема, психологи (Д. Кун, В. Слот, Х. Спанярд) роблять

акцент на психологічних особливостях індивіда, педагоги (В. Масленнікова, Д. Єгоров, В. Цветков та ін.) – на міжособистісну взаємодію та відповідальність, соціологи (Е. Гіденс, Е. Сламгалієв та ін.) підкреслюють можливість впливу на широкий соціум, філософи (Н. Беденко, Л. Шабатура) виокремлюють адекватність стосовно соціальної дійсності [80, с.32].

Згідно О. Прямікової, соціальна компетентність є одним з аспектів індивідуальної свідомості особистості і відповідає за конструювання нею соціальних стосунків усіх рівнів. М. Гончарова-Горянська на основі аналізу праць зарубіжних авторів, окреслює три підходи щодо визначення змісту соціальної компетентності: 1) на основі конкретних соціальних навичок (певні стратегії, що використовує особистість для ефективної взаємодії з соціумом); 2) на основі параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності); 3) на основі якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та поведінки) [46, с.28].

О. Бодалєв наголошує на тому, що соціальна компетентність не залежить від природньо-фізіологічних особливостей людини, а формується під впливом зовнішніх факторів: сімейна ситуація, умови саморозвитку, життєві труднощі та досвід здолання перших особистісних проблем та життєвих труднощів, оточення. Складовими соціальної компетентності, на думку науковця, є соціальний інтелект та психологічна гнучкість [8].

Конкретизовані експлікації соціальної компетентності знаходимо у праці С. Макарова, який вважає, що зміст соціальної компетентності складають взаємозв'язки знань, вмінь, навичок та досвіду. Науковець розуміє компетентність як цілісне утворення, однак виділяє такі його складові компоненти: мотиваційно-особистісний, когнітивний та операційний. Дослідниця С. Нікітіна до двох перших компонентів додає ще такі комунікативно-діяльнісний та рефлексивний компоненти. В.

Масленнікова та Л. Шабатура виділяють такі складові соціальної компетентності: індивідуально-особистісний; соціологічний та життєво-футурологічний. В. Цветков, вивчаючи особливості соціальної компетентності школярів, виділяє наступні структурні компоненти: інтерактивно-комунікативний, партисипативно-діяльнісний, організаційно-управлінський, регулятивно-захисний. Л. Свірська визначає структурними складовими соціальної компетентності когнітивний, операційно-технологічний, мотиваційний, етичний, поведінковий та соціально-ціннісний компоненти [46, с.28].

На думку науковця Скірко Р., соціальна компетентність майбутніх фахівців дає змогу їм швидко та адекватно адаптуватися в соціумі; ставитися до себе та своїх партнерів конструктивно, толерантно, незалежно, прагнучи до співробітництва й урахування ситуації, яка склалася; легко адаптуватися до мінливих умов життя соціуму; здійснювати соціально-професійну самореалізацію, розвивати соціальну зрілість і дорослість, бути комунікабельним і успішним [71].

Як вважає Борбич Н., соціальна компетентність особистості є феноменальною її характеристикою, провідне значення в якій відіграють знання про соціальну дійсність і про себе, соціальні вміння та досвід, в основі лежать особистісні цінності та мотиви діяльності, а ключовими аспектами є громадянська спрямованість, соціальна відповідальність та активність [10].

Важливим аспектом професійної компетентності фахівців-гуманітаріїв є соціальний аспект, тому що діяльність персоналу визначається ефективністю його взаємодії між собою, з керівництвом, партнерами, владою.

Соціальна компетентність можна аналізувати як інтегровану характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які надають можливість індивіду активно

взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, брати участь у соціально значущих проектах та продуктивно виконувати різні соціальні ролі. Соціальна компетентність є необхідною умовою успішної діяльності майбутнього фахівця-гуманітарія, що передбачає засвоєння соціальних знань, умінь і навиків, необхідних для виконання соціальних функцій, які знімають відчуття внутрішнього дискомфорту і блокують можливість конфлікту з соціальним середовищем.

Компетентність передбачає інтеграцію людини в соціумі, взаємодію з ним, здатність діяти у ньому (співпрацювати з іншими людьми, розв'язувати проблеми в різних ситуаціях, володіти соціальними, громадянськими, комунікативними вміннями й навичками, виконувати соціальні ролі, бути мобільною), тобто є показником якісного рівня соціалізації (багатогранний процес олюднення людини включає і біологічні передумови, і самовходження індивіда в соціальну сферу, що передбачає «соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи як світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків») [61].

Соціальна компетентність майбутнього фахівця є важливим компонентом його професіограми. Формування майбутнього фахівця як особистості, залучення його до суспільного життя як активного дієвого суб'єкта проходить період від переведення з позиції об'єкта педагогічного впливу на позицію суб'єкта навчально-професійної діяльності і далі суб'єкта професійного розвитку. Цей процес включає наступні етапи: початковий (оволодіння основами знань і суспільним досвідом); формувальний (глибока обізнаність, освіченість і світоглядна зрілість); професійно-адаптивний (професійна та суспільна активність) [10].

Компетентність як сформована система здатностей, рівень достатності якої визначають посадові вимоги конкретного працівника, професіоналізм, уміння нестандартно мислити й спілкуватися, набуття особистого досвіду, впевненість у собі, розвиток здібностей, глибокі

знання – це досить не повний перелік якостей майбутнього фахівця-гуманітарія, забезпечення психологічно та організаційно обґрунтованого управління.

При розробці конкретних моделей соціальної компетентності виділяють такі види як «метакомпетентність» (це універсальні утворення, які лежать в основі формування компетенції та компетентностей – здатність до рефлексії, здібності децентрації, аналітичні та комунікативні уміння) та «ядерна» (включає весь діапазон застосування компетентностей через атрибути «транситуативності» – акуратність, вміння прийняти і вислухати іншого, володіння комунікативними вміннями та комп'ютерними навичками) компетентність [9, с. 252].

Науковці Третяк В. і Ліхоносова Г. запропонували логіко-змістовну модель розвитку соціальної компетентності персоналу. На їхню думку, підставами розвитку соціальної компетентності фахівців-гуманітаріїв є потреби людини в самореалізації, підприємства – в ефективному господарюванні, в ефективності економічного розвитку. Ефективність роботи персоналу, яка реалізується з урахуванням вимог внутрішнього середовища, взаємодії з зовнішнім середовищем (представники органів влади, власники підприємства, представники бізнес-структур) безпосередньо залежить від рівня розвитку соціальної компетентності управлінця.

Модель, яку запропонували ці вчені вказує на те, що розвиток соціальної компетентності персоналу найбільш доцільно здійснювати в умовах організаційного навчання (корпоративного центру розвитку персоналу), з урахуванням принципів: безперервності (початковий, середній, вищий менеджмент), адаптивності (посилення сильних, нівелювання слабких сторін, моделювання ситуації), комплексності (знання, досвід, здібності, мислення), функціональності (корекція, підтримка, розвиток, формування), динамічності (цілеполягання, сходження, затребуваність), гнучкості (вивчення, пристосування,

максимальне використання факторів зовнішнього та внутрішнього середовища). Їхня модель включає три етапи розвитку соціальної компетентності персоналу (пропедевтичний, мотиваційний, розвиваючий).

На пропедевтичному етапі проводяться відбір, систематизація та аналіз потрібної інформації щодо додаткового професійного розвитку, оцінка досягнення поставлених цілей, результату і ефективності власної діяльності.

На мотиваційному етапі формується потреба персоналу в безперервному підвищенні соціальної компетентності, створюються зовнішні стимули, що сприяють інтеграція внутрішніх і зовнішніх сил.

Розвиваючий етап передбачає використання форм та засобів освітнього процесу, професійного розвитку та саморозвитку, методів розвитку професійних вмінь й навиків, методів оцінки і самооцінки, контролю.

Комплекс соціально-організаційних умов формування соціальної компетентності персоналу включає 4 складові:

1) Педагогічне керівництво персоналом щодо розвитку їхньої соціальної компетентності, зміст якої визначається стратегічними цілями підприємства.

2) Забезпечення взаємозв'язку цілей, змісту додаткової освіти персоналу відповідно рівня їхньої соціальної компетентності.

3) Лавірування формами та засобами навчання, врахування індивідуальних особливостей пізнання та критичного опанування власної професійної діяльності.

4) Визначення перспектив зміни професійної кар'єри персоналу згідно рівня їхньої соціальної компетентності [81].

Суспільство визнаватиме функціонально неграмотним, тобто, нездатним ефективно виконувати свої професійні та соціальні функції, незважаючи на здобуту освіту соціально некомпетентного фахівця-гуманітарія. Тому сьогодні існує потреба навчання впродовж життя для

постійного оновлення професійних і соціальних знань, умінь, успішної соціальної адаптації, опанування новими соціальними ролями, соціально-професійної реалізації та розвитку соціальної компетентності.

На сьогоднішній день проблема соціальної некомпетентності спричинилася до кількох цивілізаційних феноменів:

- Відхід у минуле ідеократичних традицій, ідеологічних доміант у політичній ідентифікації та стратифікації.

- Утвердження нового принципу формування соціальної ієрархії: за ознакою соціальної компетентності – близькістю до реальних важелів і механізмів прийняття соціальних рішень.

- Поява спеціальних професій, пов'язаних із соціальною презентацією та репрезентацією. Компетентність відтак стає не функціональною, а символічною вимогою до особи.

До певної міри соціальну некомпетентність можна вважати побічним наслідком постання так званого інформаційного суспільства, найбільш об'єктивним показником якого є різке зростання обсягів інформації, що перебуває в цивілізаційному вжитку. Однак говорити про пряму чи, радше, механічну залежність тут не доводиться. Міра некомпетентності зростає не пропорційно до міри інформатизованості того чи іншого соціуму, а скоріше в залежності від міри нестабільності й невизначеності суспільних зв'язків [65, с. 212].

Суспільна свідомість являє собою не просту сукупність індивідуальних свідомостей, а цілісне духовне явище, що має «певну внутрішню структуру і включає різноманітні рівні (теоретичну і повсякденну свідомість, ідеологію і суспільну психологію) і форми свідомості (політичну і правову свідомість, релігію, мистецтво, філософію, науку) [87, с. 619]. Суспільна свідомість постає, по-перше, як результат об'єктивного процесу розвитку суспільства, по-друге, як програма, що керує діяльністю суспільства, по-третє, як основа духовного виробництва, по-четверте, як самоцінне духовне життя» [6, с. 159].

Тобто суспільна свідомість є таким спільним утворенням, яке сприяє індивідам, групам, суспільствам «продукувати вільні акти та організувати світ у ситуацію» [87, с. 620]. Разом з тим стосовно індивіда вона постає і об'єктивним, і суперечливим феноменом, оскільки він може не погоджуватися або не сприймати те, що є суспільно визнаним.

Психічну основу суспільної свідомості становлять знання, емоції та оцінки, інтелектуальні структури, мислительні операції, орієнтовані на сферу суспільних відносин та інститутів, соціальних норм, ролей, процесів. У всіх психічних компонентах суспільної свідомості відбивається духовно опанований, засвоєний світ політичної, економічної та соціальної сфер суспільства.

Суспільна свідомість виникає у процесі практично-діяльнісного засвоєння людьми соціальної культури станового суспільства. Спосіб організації діяльності у сфері політики, економіки та духовній сфері (її суб'єкти, цілі, напрями, засоби й методи реалізації) впливає на "анатомію" суспільної свідомості, яка виникає з розшарування суспільства на класи, із загострення боротьби між ними за владу.

Зрозуміти повною мірою свідомість у всьому багатстві її функцій, у розмаїтті її виявів можна лише в контексті всієї культури людства, всієї його історії.

Суспільна свідомість є особливим соціальним феноменом, що відрізняється власними, властивими лише йому характеристиками, специфічними закономірностями функціонування і розвитку. Суспільна свідомість, відбиваючи всю складність і суперечливість суспільного буття. З появою класових суспільств вона набула класову структуру. Розходження в соціально-економічних умовах життя людей, природно, знаходять своє вираження в суспільній свідомості. У державах багатонаціональних існує національна свідомість різних народів. Взаємини між різними націями відбиваються у свідомості людей. У тих суспільствах,

де національна свідомість превалює над загальнолюдським, верх бере націоналізм і шовінізм.

За ступенем відображення суспільного буття в суспільній свідомості розрізняють два види:

- свідомість повсякденну;
- свідомість теоретичну.

З погляду матеріальних її носіїв варто говорити про суспільну, групову й індивідуальну свідомість, а в історико-генетичному плані розглядають суспільну свідомість у цілому чи її особливості в різних суспільно-економічних формаціях.

Формування суспільної свідомості – це непростий, арифметичний процес складання індивідуальних свідомостей громадян. Під час співвіднесення "одиниць" свідомості такі елементи виокремлюються, у певний спосіб кристалізуються і складаються в систему, що є ядром суспільної свідомості.

Взаємне перетворення безлічі індивідуальних свідомостей на суспільну і навпаки здійснюється завдяки соціальній комунікації (обміну соціальною інформацією). У такому вимірі суспільна свідомість відбивається у пізнавальній діяльності, результатом якої є отримання інформації про сутність суспільної сфери, її законів, зв'язків з іншими сферами життя суспільства [73, с. 142-143].

Суспільна свідомість у своєму впливі на буття може як би оцінювати його, розкривати його потаєний зміст, прогнозувати, через практичну діяльність людей перетворювати його. У цьому полягає та історично сформована функція суспільної свідомості, що робить його необхідним і реально існуючим елементом будь-якого суспільного пристрою. Ніякі реформи, якщо вони не підкріплюються суспільним усвідомленням їхнього змісту і необхідності, не дадуть очікуваних результатів, а тільки зависнуть у повітрі.

2.2. Суспільна ідея як форма професійної свідомості та особистісна самоорганізація лідера

Справді важлива суспільна ідея неодмінно пов'язана зі сферою суспільної ідентичності і в більшості випадків містить у собі певний імператив соціальної ідентифікації, що є першою умовою прийняття даної ідеї суспільством. Таким чином суспільна ідея є формою соціальної самосвідомості, що може мати вигляд конфесійного, національного, класового самоусвідомлення.

Якщо визначати в межах когнітивної парадигми суспільну ідею як концепт (як це пропонує робити проф. А. Свідзинський), то його розгортання відбувається в основних комунікативних дискурсах сучасності:

- Дискурс ідеології (теоретичної, цінніснонормативної свідомості).
- Дискурс стратегії (моделюючої, цілераціональної свідомості).
- Дискурс культури (синтетичної, креативної свідомості).
- Дискурс реклами (технологічної, масової свідомості).
- Дискурс персони (рефлексивної, індивідуалізованої свідомості) [76].

Суспільна свідомість в Україні перебуває в полоні світоглядних невизначеностей. Для даної проблеми характерні неподоланні суперечності в тлумаченні явища і його контексту, частини і цілого, цілей і засобів, форми і змісту.

Суперечності ці характерні і для побутової свідомості, зануреної в індивідуальний досвід кожного члена суспільства, й для масової свідомості, опертої на діяльність ЗМІ, і на теоретичну свідомість, що у своїх концептуалізованих формах конструюється професійними

соціальними комунікаторами – науковцями, аналітиками, творчою інтелігенцією. Оскільки ж названі площини суспільної свідомості є пов'язаними між собою, взаємопроникними і взаємообумовленими, то на основі цього зв'язку можна вибудувати цілі дискурсивні єдності, що представлені на всіх рівнях суспільної комунікації і в усіх формах суспільної свідомості – як теоретичні розробки, рекламні та PR стратегії, соціальні стереотипи, символи тощо.

Суспільна ідея може розглядатись як форма суспільної свідомості, що містить у собі наступні важливі аспекти:

1) Ідея – продукт творчої діяльності колективного інтелекту, що виражає нову сутність або новий підхід до соціальної дійсності, а відтак вимагає від суспільства чи його груп певного емоційно-вольового стану, що характеризується підвищеним рівнем психологічної чутливості, інтелектуальної мобілізованості, комунікативної відкритості.

2) Ідея – результуючий вектор суспільного самоусвідомлення, що виражає ключову проблему суспільного розвитку у вигляді генеральної альтернативи (сміслової дихотомії, ситуації вибору, основного конфлікту). У цьому сенсі ідея є формою реагування суспільства на певну ситуацію, відображає сукупність її чинників (детермінант) і в своїх видозмінах відображає динаміку самої ситуації та її конкретних вимог і характеристик.

3) Ідея неодмінно пов'язана зі сферою суспільної ідентичності і в більшості випадків містить у собі певний імператив соціальної ідентифікації, що є першою умовою прийняття даної ідеї суспільством. Отже, суспільна ідея є формою соціальної самосвідомості, що може мати вигляд конфесійного, національного, класового, групового та іншого самоусвідомлення.

4) Ідея – динамічний смисл суспільної свідомості, що має власну логіку становлення і розвитку і спричиняє процес перетлумачення соціальної дійсності за принципом герменевтичного кола. У процесі "втілення в дійсність" суспільна ідея підтримується наявними засобами

соціальної комунікації, що охоплюють собою як елітарний (наука, професійна культура, політика), так і профанний рівень (побутова свідомість, неофіційне спілкування тощо).

Співставлення панівних течій у цій сфері суспільствознавчої науки дозволяє розмежувати дві головні методологічні настанови в тлумаченні суспільних ідей як форм суспільної свідомості – реалістичну і номіналістичну (названі за аналогією з позиціями відомих шкіл середньовічної європейської філософії). Перша з них передбачає самостійну і творчу роль ідей стосовно дійсності, підпорядкованої загальному плану чи змістовній тенденції в житті суспільства, що може тією чи іншою мірою втілювати наперед задані смисли в інституціях, цінностях, символах. У філософії історії Гегеля найбільш детально такий підхід розроблений, але значною мірою присутній і в сучасних суспільно-політичних дискурсах, зокрема, в комуністичному (що спирається на марксистсько-гегельянський телеологізм), а також у націоналістичному (що перебуває в значній залежності від романтично-народовського фундаменталізму).

Доволі часто у працях дослідників можна побачити моменти опису формування професійної свідомості особистості як факт періоду вибору професії. Професійне становлення особистості – це процес поетапного вирішення низки протиріч між соціально-професійними вимогами, що ставляться до особистості, та бажанням і можливостями їх реалізації, процес формування професійної ідентичності.

Ю.П. Поварьонков у межах концепції професійного розвитку виділяє три основні аспекти розгляду професійної ідентичності:

1) професійна ідентичність – це провідна тенденція становлення суб'єкта професійного шляху;

2) професійна ідентичність – це емоційний стан, в якому перебуває особистість на різних етапах професійного шляху; він виникає на основі ставлення до професійної діяльності і професіоналізації в цілому як засобу

соціалізації, самореалізації і задоволення рівня домагань особистості, а також на основі ставлення особистості до себе як суб'єкта професійного шляху, як професіонала;

3) професійна ідентичність – це підструктура суб'єкта професійного шляху, що реалізується у формі функціональної системи, спрямованого на досягнення певного рівня професійної ідентичності [56, с. 84].

Для визначення сутності управлінської свідомості доцільно звернутись до світоглядного розуміння свідомості як такої – адже вона виступає родовим поняттям по відношенню до свідомості управлінської.

Аналіз поглядів на це питання дозволяє сформулювати перелік сутнісних рис свідомості [13, с.192]:

– свідомість є найвища форма відображення дійсності, яка характеризується низкою специфічних властивостей: а) осмисленістю уявного або усвідомленого, тобто словесно-понятійною визначеністю, наявністю певного змісту, пов'язаного з людською культурою; б) відображенням тільки головних характеристик об'єктів оточуючого світу, які відрізняють їх від інших об'єктів; в) використанням понять, які містять у собі вказівки на загальні та відмінні властивості класу об'єктів, відображених у свідомості;

– здатність свідомості відображати об'єкти оточуючого світу отримує

частковий прояв у самосвідомості, адже свідомість здатна відображати не тільки зовнішні об'єкти, матеріальну дійсність, але й саму себе, явища суб'єктивної реальності. Ця здатність свідомості відображати саму себе називається її рефлексивністю. У цьому плані під свідомістю розуміють здатність ідеального відображення дійсності, перетворення об'єктивного змісту речі в суб'єктивний зміст душевного життя людини, а також специфічні соціально-психологічні механізми та форми такого відображення на різних його рівнях [74, с. 78]. Саме в суб'єктивному світі свідомості здійснюється відтворення об'єктивної реальності та мисленева

підготовка до перетворення практичної діяльності, її планування, акт вибору, цілеутворення та цілепокладання;

– у зв'язку з останнім свідомість має безпосереднє відношення до дійсності і означає не тільки її відображення, але й конкретне ціннісно оформлене і виражене ставлення. Як зазначає в цьому контексті К. Шорохова, свідомість «характеризується активним ставленням людини до дійсності, до самої себе, до своїх вчинків та дій, до діяльності, яка спрямована на досягнення поставленої мети. Свідомість є здатністю людини розуміти оточуючий світ, процеси, що відбуваються у ньому, свої думки, дії та своє ставлення до світу і до себе самої» [94, с. 256].

Як зазначає психолог К.К.Платонов, «самоорганізація – це здатність і діяльність особистості, пов'язані з умінням організувати себе, які виявляються у цілеспрямованості, активності, мотивації і плануванні діяльності, самостійності і швидкості прийняття рішень, оцінці результатів праці, почутті обов'язку» [55, с.126].

Можна виділити п'ять причин кризи самопізнання, які блокують виникнення у індивіді процесу самоорганізації особистості [2, с. 9].

1. На прагматичному рівні маси молодих людей вважають розмову про самопізнання зайвою, оскільки, мовляв, я існую, знаючи про себе все.

2. Самопізнання – процес складний і багатогранний, що вимагає спеціальної підготовки, якою, на жаль, суб'єкт оволодіти не поспішає.

3. Школа не готова до організації рольової предметно-практичної діяльності учня, яка б завела двигун самоорганізації його особистості.

4. Самопізнання передбачає системне самоспостереження, що багатьма потенційними суб'єктами самопізнання вважається надто обтяжливою справою.

Людина як біосоціальна істота має два види самоорганізації – біологічну і соціальну. Перша обумовлена генетичною програмою індивіда й автоматично забезпечує його соматичний розвиток. Друга вибудовується самою людиною протягом життя під впливом соціального середовища, системи виховання, творчої предметно-практичної та особистісно-рольової діяльності людини. Формування особистості відбувається шляхом самодіяльності індивіда щодо зовнішніх умов, найголовніша з яких – його приналежність до соціально сформованої людської спільноти на всіх рівнях її формувань. Самоорганізація особистості людини, яка здійснюється нею під впливом самосвідомості і самопізнання, мислення, дій, почуттів, волі, здатна визначити на багато років уперед зміст і характер її духовної і фізичної діяльності, регенерацію ознак національного менталітету. Соціальна самоорганізація особистості людини включає у себе самопізнання і самовизначення, саморозвиток і самовиявлення індивідуума. Вона має вирішальний вплив на формування світогляду і морально-етичних переконань, на практичний вияв громадянських почуттів [2, с. 11].

Висновки до розділу 2

На нашу думку, соціально компетентний фахівець-гуманітарій визначається як результат цілеспрямованого формального і неформального соціалізаційного впливу на особистість з метою набуття нею максимального соціального досвіду та можливості реалізації цього досвіду у соціальній практиці. А поняття «соціальна компетентність» – це здатність особистості орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної,

інформаційної культури. На основі цього підходу соціально компетентна людина здатна:

- приймати рішення стосовно себе і прагнути до розуміння власних почуттів і вимог; блокувати неприємні почуття і власну невпевненість;
- представляти, як слід досягати мети найефективнішим чином; правильно розуміти бажання, очікування і вимоги інших людей, враховувати їхні права; уявляти, як з урахуванням конкретних обставин і часу поводитися,
- беручи до уваги інтереси інших людей та власні вимоги; усвідомлювати, що соціальна компетентність не має нічого спільного із агресивністю і передбачає повагу прав і обов'язків інших.

Таким чином, соціальна компетентність є виключно важливою базисною характеристикою фахівця-гуманітарія, яка відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці.

До недавнього часу вважалося, що структура суспільної свідомості є абстракцією, результатом теоретичного осмислення та розподілу суспільної свідомості на сфери, рівні, форми, види, стани. Цей теоретичний аналіз мав об'єктивну форму, відображаючи реальну багатоваріантність суспільної свідомості зі сторін змісту і функцій. В радянській науковій літературі суспільна свідомість аналізувалося в двох аспектах: соціологічному і гносеологічному. Найбільш повно ця точка зору була представлена у відповідних спеціальних виданнях, що реалізували теоретичні дослідження науковців партійних шкіл, інститутів, академій. При соціологічному аспекті структура суспільної свідомості розглядалася як така, що має два рівні: ідеологію і суспільну психологію. Гносеологічний аспект аналізу дозволяв виділяти науково-теоретичну і масову або так звану «побутову» свідомість. Структурні рівні суспільної

свідомості в свою чергу мали себе виявляти в таких аспектах, як політична свідомість. Однак, своєрідність реалізації структурних елементів суспільної свідомості в його окремих формах визначалося лише двома факторами. Першим – особливостями місця і ролі політичної свідомості в системі суспільної свідомості, основним елементом якої вона є. Другий фактор – власне специфікою даної форми суспільної свідомості, що визначалася оригінальністю соціальних функцій, що нею виконувалися [12, с. 25].

Процес формування свідомості – це непростий процес складання індивідуальних свідомостей громадян. Під час співвіднесення «одиниць» свідомості такі елементи виокремлюються, у певний спосіб кристалізуються і складаються в систему, що є ядром суспільної свідомості. Взаємне перетворення безлічі індивідуальних свідомостей на суспільну і навпаки здійснюється завдяки соціальній комунікації (обміну соціальною інформацією). У такому вимірі суспільна свідомість відбивається у пізнавальній діяльності, результатом якої є отримання інформації про сутність суспільної сфери, її законів, зв'язків з іншими сферами життя суспільства.

Крім того, співставлення панівних течій у сфері суспільствознавчої науки дозволяє розмежувати дві головні методологічні настанови в тлумаченні суспільних ідей як форм суспільної свідомості – реалістичну і номіналістичну (названі за аналогією з позиціями відомих шкіл середньовічної європейської філософії). Перша з них передбачає самостійну і творчу роль ідей стосовно дійсності, підпорядкованої загальному плану чи змістовній тенденції в житті суспільства, що може тією чи іншою мірою втілювати наперед задані смисли в інституціях, цінностях, символах і т.ін. Найбільш детально такий підхід розроблений у філософії історії Гегеля, але значною мірою присутній і в сучасних суспільно-політичних дискурсах, зокрема, в комуністичному (що спирається на марксистсько-гегельянський телеологізм), а також у

націоналістичному (що перебуває в значній залежності від романтично-народовського фундаменталізму).

Сучасний номіналізм, натомість, вважає ідеї відображенням реальних явищ і процесів, які мають вищий рівень імперативності і визначають зміст і апіорну тенденційність суспільних ідей та зацікавленість їхніх носіїв. Інструментальне розуміння змістів суспільної свідомості є панівним у сучасній політичній думці, що певною мірою збалансовується врахуванням механізмів соціального конструювання дійсності та феноменів соціальних презентацій і репрезентацій.

РОЗДІЛ 3.

ІДЕЙНО-СВІТОГЛЯДНІ ДИСКУРСИ САМОСВІДОМОСТІ УПРАВЛІНЦЯ

3.1. Порівняльний аналіз дискурсів національної ідентичності, історичної самосвідомості, ідеологічної єдності

Національна ідентичність – є складним багатоплановим феноменом. Останній передбачає самоусвідомлення індивіда щодо його належності до певної національної, етнічної або етнокультурної спільноти, а продукування національної ідентичності – складний соціальний процес, у якому індивіду необхідно скласти певне поняття про свою належність і прагнення, володіти здатністю приводити загальнолюдські ідеали в особливий, індивідуальний у кожного народу лад, у якому кожний із загальнолюдських ідеалів (етичних, естетичних тощо) одержує своє особливе місце, вагу і значення [19, с. 120].

Національна ідентичність як компонент соціальної ідентичності перебуває у доволі тісному зв'язку з пізнавальним розвитком людини. У когнітивній Я-концепції важливу роль в регуляції вчинків, які стосуються членів інших націй, виконує національна самооцінка, яка є справжньою, а не демонстративною лише тоді, коли ґрунтується на переживанні почуття національної гідності [18, с. 140].

Як свідчать психологічні дослідження, становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її зародження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо [60, с. 220].

Дослідники, як правило, виділяють два типи національної ідентичності, причому дають їм різні назви: громадянський та етнічний, або політичний і культурний, або революційний і трайбалістський, або ліберальний та інтеграційний, – або просто патріотизм і націоналізм. Проблема національної ідентичності розглядається в сучасних дослідженнях переважно у двох основних формах: як етнонаціональна ідентичність, основу якої становить той або інший етнос і його культура, і як ідентичність соціально-політична або громадянська. Цим двом формам ідентичності відповідають два типи самосвідомості нації. Перший тип є завершеною політичною формою розвитку титульного етносу, етнічність і культура якого поглинають етнічності та культури меншин, тобто піддають їх структурній асиміляції, другий будується на основі використання організаційних, ідеологічних, формоутворюючих ресурсів держави, що надає перевагу соціально-політичному змісту національної ідентичності, нації і тим самим стримує «національні домагання» етносів. Як зазначав М. Вебер, спільності мови, культури, етнічної ідентичності ще не досить, щоб претендувати на ідентичність національну, політично оформлену націю [29, с. 60-63].

Поняття «національної ідентичності» постає ще й в історичному аспекті. З одного боку, колективна ідентичність формується завдяки дискурсові в конкретній історичній ситуації і за певних обставин зазнає ґрунтовної трансформації, а з іншого – пишучи історію, ми пояснюємо минуле, щоб краще зрозуміти теперішнє. Тож спостереження за змінами ідентичності дає змогу глибше збагнути не так те, «звідки ми походимо» і «куди прямуємо», за формулою Дж. Фрідмана, як те, «ким ми стаємо». Одним із найважливіших методологічних підходів до аналізу феномена національної ідентичності є розуміння історичної мінливості способів її конституювання, тобто існування типологічно різних способів культурної рефлексії національності. Національна ідентичність як наратив не є однорідно цілісною, вона постає фрагментованою, розірваною,

гетерогенною. Національний наратив, або наратив нації, завжди, на думку Х. Бхабха, переривається, оскаржується, спростовується наявністю інших наративів, насамперед наративів національних меншин. Національна ідентичність постійно «перебивається і оскаржується втручанням інших голосів, інших ідентичностей» [29, с. 67].

Найважливіші риси національної ідентичності подані у праці Е.Сміта. Він виділяє:

- історичну територію або рідний край;
- спільні міфи та історичну пам'ять;
- спільну масову громадську культуру;
- єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства;
- спільну економіку, можливість вільно пересуватись у межах національної території [72, с. 23].

Враховуючи це, можна констатувати, що важливе місце в конструюванні національної ідентичності належить таким поняттям, як «етноісторична колективна пам'ять», а також «національні міфи» і «політична міфологія». Дослідники наголошують на особливій ролі історії етносу у формуванні національної ідентичності, зазначають, що поняття «національної ідентичності» нерозривно пов'язане з поняттям «історичної традиції». Е. Сміт зазначає, що саме використовуючи історію та культуру «золотої доби» народу, можна побудувати моральні основи нації. Використання етноісторії за своєю суттю є соціально-політичним: вона має очистити і надихнути народ. Дослідження «своєї» минувшини цікавить не саме по собі, важливо «засвоїти» міфологію та територіалізовану минувшину «свого народу». Особливе місце у формуванні й підтриманні національної ідентичності посідають власне етнокультурні чинники. Національна спільність ідентифікується на основі культурних ознак, і вони передують усім іншим критеріям ідентифікації: релігії, династіям чи економічним інтересам. Національна культура як система певних

матеріальних і духовних цінностей, сукупність форм життєдіяльності, характерних для конкретного народу, етносу, виступає своєрідним генератором життя, упорядником життєвого хаосу, де національне – це структурований упорядкований лад [29, с. 71-73].

Криза формування національної ідентичності відбувається здебільшого у соціально неадаптованих індивідів, які не прагнуть до самовдосконалення через розширення потенціалу соціальної складової Я-концепції. Вона може і посилити дезадаптацію, і стати каталізатором подальшого саморозвитку. У переломний момент соціальних змін їх учасники розпочинають вишукувати придатні для них зразки і вартості для нового облаштування свого буття у світі шляхом трансформації їх у смисли, цілі та операції [38, с. 352].

Як зазначає соціолог В. Арбеніна, «через п'ятнадцять років існування нової держави процес формування національної ідентичності завершився приблизно у кожного другого україномовного українця, у близько 40% російськомовних українців й приблизно у 1/3 російсько-мовних росіян. Серед останніх груп досить багато є тих, хто зберігає відчуття соціально-психологічного зв'язку із минулим і не сприймає свій новий формальний статус. Їхня державна ідентичність залишається радянською» [4, с. 289].

Характеризуючи реальний стан національної ідентичності, особливості масової свідомості українців, погодимось з підходом історика М. Грушевського, який наголошував: «... Заборони треба зняти і дати українцям повну свободу і спроможність розвивати своє письменство, науку, мистецтво, своє життя громадське. Треба горнутися до свого українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами» [21, с.5]. Актуальними залишаються думки митрополита Іларіона (І. Огієнка): «Ми недержавні тільки тому, що ми незакінчена нація, що ми не вміємо говорити єдиними устами і єдиним серцем» [79, с. 49].

Українська ідентичність рівна тільки самій собі. Вона об'єднує багатьох людей, але з розвитком технологій послаблюються її традиції. За цих умов виникає необхідність у збереженні. Але в будь-якому випадку її значущість зберігається. Українська ідентичність – це соціокультурне існування, що розуміється як джерело формування українця, поле його самореалізації. Ми не робимо натяків на національне походження людини, але пов'язуємо її зі слідами інших часів, повертаємо її уявлення до культурних утворень, які треба засвоювати, а не ламати [58, с. 10].

На жаль, проблема престижності української ідентичності є занедбана. Маємо новими очима подивитися і на вкорінення національної культурної традиції в буття українського народу, в якій визрівають зерна національної ідентичності. Сьогодні в Україні бракує таких цінностей, які б об'єднали людей у суспільстві. Мусимо визнати: таких реалій, що сприяють руйнації української нації, є чимало. Багатошаровість етнічних елементів в українстві, позиція сусідньої держави Росії до процесів будівництва української держави, російська автократична політика тільки загострює міждержавні відносини. Як вважає професор Л. Нагорна, «на зламі тисячоліть Україна опинилась перед дилемою, яка для більшості цивілізованих країн давно є пройденим етапом. З одного боку, потреба у зміцненні реальної незалежності диктує лінію на дерусифікацію суспільства, робить пріоритетними завдання виховання національної свідомості і патріотизму, забезпечення державній мові належних їй позицій в освітній, культурній, інформаційній сферах. З другого – доводиться зважати на те, що кожен крок у цьому напрямі, принаймні у східних і південних регіонах, розширює ареал протистояння в суспільстві, і без того розбурханому і деморалізованому» [4, с. 292].

Національна ідентичність задовольняє потребу стабільності, їй притаманна стабільність складу, традиція спадковості поколінь, людину неможливо вилучити із національної спільноти. Це є найбільш значуща референтна група. Нація має минуле, сучасне і майбутнє. Вона надихає

людей на підпорядкування спільній долі, допомагає особистості дістати особисте відновлення і гідність у національному розвитку. На груповому рівні національна ідентичність пов'язує і солідаризує індивідів на основі групового членства. Перед сучасною українською елітою – пише В. Литвин – стоїть завдання сформуванню українську національну ідею, яка буде відповідна принципу широкого демократизму і визнання рівного політичного права щодо кожної одиниці суспільства [33, с.3].

Можна виділити п'ять найважливіших джерел національної ідентичності. По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників, визнають, що їхні спільні характеристики схожі та прагнуть продовжувати співіснування. По-друге, спільне історичне минуле (причому не лише переможні моменти, а й поразки), спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє. По-третє, спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дієва ідентичність. По-четверте, постійне проживання в одній країні, спільна батьківщина, держава. Це той територіальний елемент, який скріплює зв'язок між нацією і державою як політичним інститутом, що здійснює законну владу в межах певного простору. По-п'яте, спільні характеристики, що їх об'єднано поняттям «національного характеру», спільна культура, спільні політичні принципи (демократія, верховенство закону тощо) [82, с. 34.].

В українському суспільстві з перших років незалежності існує намагання поєднати примордіалістську та конструктивістську моделі національної ідентичності: національну ідею, культуру, звичаї, традиції, цінності українства як «ми» із сукупністю уявлень, характерних для найбільш успішних націй «старої» Європи, які результативно реалізують конструктивістські демократичні проекти [75, с. 26].

Водночас в Україні проблема набуття національної ідентичності та націєтворення позначена ознаками «зависання» між модерном, домодерном і постмодерном [50, с.12], що передусім зумовлене тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під

контролем різних імперій і державних утворень, тривалою мовно-культурною асиміляцією українського населення [75, с.172]. Найпростішою констатацією у цій неоднорідній ситуації є твердження про те, що «українську ідентичність ще треба «перебудувати», відокремивши її від інших національних історій, з якими пов'язувалося життя українців протягом сторіч – російської, радянської, польської, угорської тощо» [14, с.378].

Наразі в Україні «переформатовується» національний наратив, оскільки створюються національний інформаційно-комунікативний і культурно-символічний простори, а також відбуваються інші процеси, характерні для періоду створення національної ідентичності. Фактично спостерігається формування української національної «уявленої спільноти», яка до того ж має глибокі історичні та соціокультурні корені [54, с.139].

З позицій ідеології глобалізму, процес формування ідентичності кожної людини ніколи не припиняється, оскільки змінюються умови й, відповідно, змінюється ідентичність. Ідентичність вважається багатошаровою, бо кожна людина може мати і має насправді декілька ідентичностей, незалежних одна від одної, які так само незалежно одна від одної можуть змінюватися. Отже, у сучасному світі, що модернізується на засадах ідеології неолібералізму, в епоху дедалі більшого поширення цінностей постмодерну, національні ідентичності не є сталими, фіксованими та назавжди даними реальностями, а формування національної ідентичності є перманентним процесом самовизначення людини. Але, оскільки тенденції сучасного світу суперечливі й невизначені, співіснують різні погляди на сучасну суспільну реальність. Багато дослідників вважають, що постмодернізм і глобалізація, які ослаблюють підвалини модерної держави, руйнують національну ідентичність як одну з основ згуртованості суспільства і держави взагалі. А замість національної ідентичності з'являються множинні лояльності щодо

політичних спільнот типу держави, що їх демонструють розгублені члени суспільства, намагаючись вирішити особисті й суспільні проблеми та реалізувати власні потенції [49, с. 60-61].

Вважаємо, що національна самосвідомість є головним атрибутом становлення нації. З національною самосвідомістю пов'язане усвідомлення власної державно-територіальної, духовної, етнічно, історичної, психологічної та культурної соборності, самотності та неповторності. Життєвий шлях нації залежить від особливостей її національної самосвідомості.

Національну самосвідомість можна визначити як усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти, тобто здатність ідентифікувати себе, тобто своє «Я» з конкретною спільністю «Ми». Що ж до питання коли саме починає функціонувати національна самосвідомість, то тут ми маємо справу з початком розрізнення на «Ми» – «Вони». Національна самосвідомість полягає, передусім, не в тому, як себе розуміє певна нація, які властивості, вдачу та можливості вона визначає, а в тому, яке місце в національній культурі відведено саме людині, в чому вбачається її сутність, сенс та пріоритети її буття. До факторів, які формують національну самосвідомість ми можемо віднести:

- етнонаціональна культура,
- геопростір даної нації,
- її історичну долю [25].

Серед чинників, що суттєво впливають на формування національної самосвідомості українського суспільства, слід відзначити такі як: історичний досвід українського народу, економічний, політичний і культурний стан різних соціальних і етнічних груп, а також зовнішні впливи на державу та її громадян. Відсутність власної державності та перебування української спільноти територіально впродовж століть у складі інших держав – Речі Посполитої, Російської, Австро-Угорської імперій, а згодом і в Радянському Союзі. Внаслідок політики заборон і

припинення, адміністративно-силового тиску не мали змоги повноцінно розвиватися національна культура, освіта, мова, традиції – духовні підвалини розвитку нації, була знищена національна еліта, викривлена історія українського народу, заборонені імена національних героїв. Це спричинило значну деформацію національної самосвідомості, що заважає українцям і сьогодні відчути свою унікальність і своє призначення у світовій історії, усвідомити себе єдиною нацією, гідною мати власну державу [27, с. 7].

Процес становлення нації, національної самосвідомості є довготривалим, складним, а іноді навіть кривавим. Наше минуле є яскравим прикладом цього судження. Ці складні і «круті сходинки» до заповітної мети мають дещо негативний характер, оскільки приниження національної гідності, утиски розвитку мови, культури тощо негативно позначаються на збереженні національної самосвідомості, що і віддаляє націю на роки не тільки від розвитку, а й від власної поваги, прагнення до самозбереження як національної спільноти. Стоячи на порозі утвердження України як демократичної нації постає потреба у формуванні особистості нового типу, яка відповідає сучасним потребам національного розвитку і гідна представляти українську націю. Тому звернення до таких питань як етнос, нація, національна самосвідомість та фактори її формування є необхідним не тільки у процесі становлення, а й утвердження нації як гідного представника світової спільноти

Деякі дослідники (Ю. Тютюнников, Г. Хасанов) у структурі національної самосвідомості виділяють три компоненти: інформаційно-культурологічний, емоційно-ціннісний і поведінково-діяльнісний [93, с. 70].

Національна самосвідомість, залежно від світогляду людини, може слугувати різним формам національної ідеї: націоналізму, шовінізму, расизму та космополітизму. Тому сама по собі вона не може розглядатись як досить повна характеристика світогляду людини. Треба ще знати, за яку

форму національної ідеї вона виступає. Лише націоналізм, який виявляється в тому, що людина любить своє і поважає чуже, є основою розвитку державницької свідомості та патріотизму, може бути віднесений до загальнолюдських цінностей.

Ю. Бромлей вважав національну самосвідомість важливим компонентом кожної людини, а еліти особливо, й тією неодмінною ознакою й умовою функціонування кожного етносу (народу), нації. У роботі «Очерки теории этноса» у структурі національної самосвідомості він виокремив такі компоненти:

- національна ідентифікація;
- уявлення про «типові риси» своєї національної спільноти, її властивості як цілого, автостереотипи;
- уявлення про спільність історичного минулого народу, спільність мови, культури, території («рідна земля»);
- уявлення про державну спільність при певних конкретно-історичних умовах;
- усвідомлення та емоційне ставлення до матеріальних та духовних цінностей нації, її досягнень;
- усвідомлення національних інтересів [11, с. 175-180].

Аналіз ідеологічної складової змісту національної самосвідомості українського суспільства свідчить, що в ній продовжують існувати одразу кілька різноспрямованих ідеологічних конструкцій – радянсько-комуністична, соціал-демократична, ліберальна, націонал-патріотична, жодна з яких не стала програмою для всього українського народу. Пересічний громадянин дуже часто не розуміє, в чому полягає різниця між «правими» і «лівими», «патріотами» й «демократами». Більше того, в Україні існують навіть політичні партії та громадські організації, які мають відверто антиукраїнську, антидержавну позицію. «Цю зневагу до держави в Україні потужно підсилює низький рівень державницької свідомості еліти, бюрократії, чиновників усіх рівнів, внаслідок низьких

духовних і професійних якостей яких формальну владу не поважає народ, вона по суті є нелегітимною. А коли так, то досить проблематичними є будь-які позитивні трансформації суспільства» [20, с. 18].

Національну самосвідомість сучасного українського суспільства характеризують неоднорідність, роздробленість і суперечливість, у ній продовжують існувати взаємовиключні теорії, думки, ціннісні судження, установки й орієнтації. Присутність, відтворення і зіткнення цих крайнощів формує різномірні лінії розколів цього суспільного феномену, що фактично стримує національний поступ і загрожує існуванню держави [27, с. 12].

Національна самосвідомість тісно пов'язана з рефлексією, в якій вона підноситься на рівень теоретичного осмислення національної ідеї. Вона властива не тільки індивіду, але й соціальній групі, нації загалом. Національна свідомість водночас передбачає розвиток особливого роду самопочуттів, включаючи такі національні почуття, як почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любов до національної Батьківщини, свого народу, національної культури і мови, почуття національної гордості і національного незадоволення, готовність і воля до здійснення національної мети [57, с. 219].

Здійснення та закріплення в громадян принципу національної самоідентифікації є основною передумовою формування новітньої української нації як політичного, державного, правового, міжнародного суб'єкта, а головне – повноцінної реалізації її потенціалу. Без внутрішнього прийняття такої ідентичності українське суспільство й надалі залишатиметься поділеним, позбавленим стійкого відчуття спільності, яке, у свою чергу, є винятково важливим для такого типу уявної спільноти, як нація [5, с. 24].

Зневажливе ставлення до ідеології (як це маємо сьогодні в українському суспільстві, що відбилося навіть у новій Конституції України, ст. 15) неконструктивне. Цілком деідеологізовані суспільства

історії невідомі. Настанова на деідеологізацію та плюралізм, проголошена на початку 90-х рр. ХХ ст., незабаром обернулася витвором найгіршого варіанту ідеології – ідеологією некритичного наслідування, запозичення чужого досвіду, легітимізацією соціально неусталених і незрілих ідеологічних парадигм, які не тільки не наближають наше суспільство до його соціальної та політичної консолідації, а й посилюють суспільний розлад на найбільш глибинному рівні. Відсутність офіційної державницької ідеології (як ідеології держави) спонукає не до консолідації суспільства, а до його розшарування за національними, мовними, релігійними та культурними ознаками, неухильно веде до взаємної опозиційності, протидії чи навіть протистояння виокремлених національно-культурних сегментів поки що цілісної держави. Нагальною потребою для нашого суспільства є вироблення і впровадження державницької ідеології, прийнятих і зрозумілих ідеологічних орієнтирів, які могли б показати пересічній людині, на що вона в перспективі може сподіватися, що вона має робити, як їй треба жити (щось на зразок «української мрії»). За цих обставин ідеологія держави буде «спробою подолання невпинної деморалізації та розмивання ціннісного підмурівку соціуму, результатом інтелектуально-рефлексивного відтворення національного почуття, потребою усвідомитись, визначитись у вічному, трансцендентному. Ідеологія державотворення (Національна ідея, Українська Ідея) покликана сприяти українському самоздійсненню, реалізації національних інтересів у світоглядній, аксіологічній та ідейно-теоретичних проекціях [45, с. 196-198].

Згідно з твердженням О.І. Заздравної, звернення до феномена ідеології в наш час викликано ситуацією, що склалася в соціумі, та потребує своєрідної ревізії глибинних основ соціального буття людини. Зокрема, є неминучим концептуальний перегляд основоположних парадигм усього соціального буття й, насамперед, парадигм ідеологічного знання. Відповідно, стає необхідним вирішення наступних проблем. По-

перше, проблеми виявлення соціокультурних витоків, що призвели до необхідності становлення та розвитку ідеології, а згодом стали визначати зміни її ролі й функцій у суспільстві. У даному випадку стає закономірним звернення до ідеологічних архетипів. По-друге, проблеми причин і наслідків актуалізації факторів ідеологічного порядку. Звернення до специфіки функціонування масової свідомості сприяє осмисленню даної проблеми. Й, по-третє, проблеми реалізації життя історичним субстратом, а не теоретичними конструкціями – такий лейтмотив всіх мангеймовських досліджень [3, с. 111-112]. Помітимо, що К. Мангайм виділяв у понятті «ідеологія» два важливих аспекти: ідеологію часткову й тотальну. Часткова ідеологія висловлює ідеї та уявлення окремого індивіда відносно його становища в суспільстві. Тотальна ідеологія – це ідеологія епохи або класу, вивченням якої займається соціологія ідеологічних настанов і концепцій у сучасному суспільстві в контексті формування духовного світу індивіда [40, с. 84-89].

За допомогою нової ідеології існуюча багатоліка етнокультурна й політична спільність повинна усвідомити себе як український народ, своє місце і роль в історії людства. Таке важливе завдання може виконати не просто ідеологія класу, верстви, а інтегративна ідеологія, котра стала б кодексом згоди «незгодних» для етносів, соціальних груп, еліт, особистостей, і яка виконувала б роль загальнонаціональної ідеології. При цьому важливо, щоб національна самосвідомість не виокремлювалося в певний абсолют, набуваючи форм фіксації національного ізоляціонізму, егоїзму, національної зверхності тощо.

Саме така інтегративна ідеологія, будучи співзвучною ментальним та національним складовим суспільної свідомості народу, яка розкриватиме сутність української державності через систему життєво важливих цінностей, покликана згуртувати українську націю, визначити ієрархію вищих національних інтересів та завдань, сформувати нову національну ідентичність. Це повинна бути ідеологія національного самоствердження,

концептуального бачення розвитку нації як цілісного організму, в якому гармонійно поєднані зусилля кожного елемента, що забезпечують задоволення індивідуальних потреб через реалізацію спільної мети. Серцевиною цієї ідеології повинна стати людина, її матеріальне благополуччя, розвиток духовного потенціалу, творчих здібностей і фізичної досконалості. Лише за таких умов ідеологічний плюралізм українського суспільства не буде перешкодою відновлення втрачених ідентичностей.

Цінність ідеології полягає в тому, що вона є вагомим фактором формування суспільства та виховання людей. Досвід цивілізованих країн свідчить, що держава не може існувати без власної ідеології. Адже потреба в ідеології закладена самою закономірністю функціонування суспільства та необхідністю пошуку загальнонаціональних духовних орієнтирів, спроможних консолідувати суспільство. Еволюція ідеології відбувається в тісному взаємозв'язку з іншими суспільно-політичними факторами. Однак, суттєвою особливістю ідеології є її здатність виконувати функцію визначального спрямовуючого та консолідуючого чинника в суспільстві та державі. У процесі розвитку правової ідеології надзвичайно важливу роль відіграють не лише правові чинники, а й моральні. Останні, значною мірою доповнюють і вдосконалюють ті аспекти, які не можуть повною мірою бути розвинені правом чи законодавством.

Увесь політико-правовий досвід української історії переконливо підтверджує одну з головних ідеологічних настанов: без цілісної, самодостатньої та цілеспрямованої ідеології державотворення, побудованої на духовних і національних пріоритетах, наша країна приречена бути додатком політики інших держав. Лиш усвідомлення власних національних пріоритетів і втілення їх у життя може забезпечити нашій державі гідне й повноцінне існування в світовому співтоваристві.

Ідеологія має бути не лише ідеологією доктрин чи певних завдань (хоч і такою вона, безумовно, повинна бути). Вона має охоплювати увесь

світоглядний комплекс нації, плекаючи та розвиваючи його. Цілком очевидно, що саме завдяки формуванню на основі ефективного комплексу правової, державної та національної ідеології – конституційної ідеології можливим буде становлення в Україні громадянського суспільства та правової держави [92, с. 18].

Відсутність офіційної державницької ідеології (як ідеології держави) спонукає не до консолідації суспільства, а до його розшарування за національними, мовними та культурними ознаками. Розмежування держави за наведеними параметрами неухильно призводитиме до взаємної опозиційності, протидії чи навіть протистояння виокремлених (відсепарованих) національно-культурних сегментів поки що цілісної держави [44, с. 28]. Зрештою, це ми спостерігаємо протягом історії української незалежної держави. Тобто, практично, вже два десятиліття. Й така тенденція, на превеликий жаль, буде чинною, доки наше суспільство не зможе скористатися значними українськими політико-правовими традиціями задля створення та втілення в життя такої концепції національної (державної) ідеології, яка б максимально відповідала власним традиціям і власному духу.

Національна ідентичність у глобалізованому світі стає динамічнішою, ніж у традиційному суспільстві, змінюється її структура та внутрішній зміст. Трансформація національної ідентичності проявляється, по-перше, у зростанні потреби в реконструкції ідентичності, по-друге, у прискоренні темпів перетворення ідентичності, по-третє, у появі нових глобальних ознак ідентичності, по-четверте, у посиленні уваги до локальних, специфічних рис ідентичності. Останнє виявляється насамперед у зростанні антиглобалістських рухів та ініціатив, у посиленні ролі ідентичностей спротиву. У глобалізованому світі нормою життя стає перехресна взаємодія різних цивілізацій, культурне розмаїття, еkleктичне поєднання стилів і смаків. Під дією зростаючих інформаційних потоків і глобально впізнаваних символів посилюється десакралізація базових

цінностей національної культури. Протиріччя між потребами універсальних глобальних цінностей і вимогами зберегти свою національну самобутність постає як зіткнення ідентичностей і зумовлює кризу ідентичності. Відповіддю на виклики глобалізації має бути поєднання модернізації зі збереженням власної культурної спадщини, самобутності «національного духу», «національного менталітету», адаптація традиційних інститутів і цінностей культури до мінливого глобалізованого світу [31].

Нині покликання ідеології, серед іншого, полягає в тому, щоб стояти на сторожі державних інтересів, оскільки саме вона володіє тими світоглядними та ціннісно-орієнтаційними функціями, що дозволяють повною мірою виражати інтереси держави. При цьому, втілена в ідеології політична ідея є одночасно й нормою, спрямовуючою погляди громадян у чітко визначене ціннісно-сміслові русло. Ідеї-норми, або ідеологеми, підкоряють собі офіційне та неофіційне життя, є присутніми в політиці та науці, моралі та праві тощо. Вони представляють собою жорсткі нормативні структури, які не допускають у свої внутрішньо смислові та ціннісні межі нічого з того, що могло б вплинути на стійкість і стабільність того соціального порядку, на охороні якого вони стоять [7, с. 125-126]. Наприклад, державно-національна ідеологія покликана задовольняти потреби різноманітних соціальних прошарків населення, обґрунтовувати процес державного будівництва. Відсутність державної ідеології, що одухотворює й активізує народ, що консолідує суспільну свідомість і соціальні інститути, негативно відбивається не лише на стані економіки та культури, але й суспільної психіки. Існування суспільства без державної ідеології ускладнює не лише політичну й соціальну сфери, а й криміногенну ситуацію [69, с. 625-626].

Успішне самоутвердження української нації, на новому витку світової цивілізації залежить від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посяде в системі їхніх

цінностей. Завдання формування української нації набуває завершення лише з виникненням такого феномену колективної й індивідуальної свідомості як національна ідентичність. Феномен становлення української нації з її національною ідентичністю проявляється у політичній консолідації суспільства, в усвідомленні спільної форми співжиття (національний суверенітет), у демократичності влади й координації зусиль (диференціація прав і гарантія відповідальності), символічному поєднанні навколо спільних уявлень про минуле, майбутнє й мету нації (історична пам'ять, національна ідея). Криза національної ідентичності українців пов'язана зі слабкістю національної державності, посткомуністичними трансформаціями, вестернізацією культурно-інформаційного простору, що ускладнене нестабільністю українського суспільства, дезорганізацією системи цінностей, відсутністю загальноновизнаних лідерів нації, а також глобалізаційними процесами. Лише інститут дієздатної держави – соціальної, правової, – що працює за стандартами європейської демократії, може зупинити ентропію національного буття і спрямувати вивільнену енергію українців на конструктивну творчу її самореалізацію, забезпечити формування національної ідентичності [31].

3.2. Евристичний потенціал дискурсу національної стратегії в контексті світового українства

Необхідність вироблення власної стратегії розбудови держави – законодавчої бази, економіки, національної безпеки – визнана усіма гілками влади в країні. Початком наукових розробок стратегічних досліджень в Україні дослідники вважають створення Національного інституту стратегічних досліджень у 1992 році, якому було доручено розробку методичних підходів щодо проведення досліджень зі

стратегічних питань не лише загальнонаціональних проблем, але й конкретних напрямів розвитку України.

У нинішнього українського суспільства наявні симптоми того, що воно не погодиться надовго залишатися у «новому феодализмі» і навіть миритися з рудиментами попереднього «радянського феодализму» внаслідок незворотності тенденцій, що спостерігається у його економічній і соціальній сферах:

- низька конкурентоспроможність української продукції, яка ставить бізнес перед необхідністю технологічного оновлення виробництва, що неминуче покличе до життя соціальні сегменти з самодостатньою свідомістю;

- накопичення маси професіоналів, спроможних здійснити нову «революцію менеджерів», замінивши біля штурвала національного бізнесу вихідців із радянської компартійно-господарської номенклатури;

- дедалі більша відкритість національної економіки, яка веде до збільшення у суспільстві кількості бізнесменів, звиклих до правового характеру ринкових відносин;

- поступове збільшення сегмента, фінансово незалежного від держави, у т.ч. за рахунок заробітків за кордоном;

- розширення інформативно-комунікативної сфери, що дає можливість громадянам здійснювати порівняння своїх умов життя з передовими суспільствами і висувати владі більш високі вимоги;

- зростання розриву між соціальними очікуваннями найбільш емоційно активного сегмента – молоді з реаліями ринку праці, тобто збереження потенціалу «конфлікту сподівань»;

- збереження вагомої частки суспільства, неспроможного навіть протягом цілого життя за рахунок накопичень від заробітної плати розв'язати житлові проблеми свої та/або своїх дітей і при цьому позбавлених шансів розв'язати ці проблеми за державний рахунок;

– зменшення можливостей працевлаштування в аграрному секторі суспільства при одночасному збереженні високого рівня безробіття у містах [37, с. 18].

Тому сьогодні виникають певні протиріччя між інтровертивним і екстравертивним напрямком національної стратегії розвитку економіки України. Для усунення цих протиріч необхідно усвідомити, що макроекономічна політика держави, перш за все, має бути конкурентоспроможною та ефективною з точки зору протидії загрозам, що виникають у глобалізованому економічному просторі світу.

Основними критеріями ефективності цієї політики, на думку науковця Гринів Л.С., є:

- рівень міжнародної конкурентоспроможності економіки України;
- рівень її соціалізації і людського розвитку;
- рівень екологічної стійкості національної економіки.

Потенційними загрозами економічному суверенітету України, які сьогодні існують, є:

- 1) залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, нераціональна структура експорту з переважаючим сировинним характером;
- 2) небезпечно високий рівень тінізації економіки, який створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави;
- 3) структурно-незбалансований фінансовий сектор економіки, низький рівень капіталізації українських банків, недостатня частка державних банківських установ;
- 4) занижена у декілька разів вартість людського капіталу і як наслідок – низька платоспроможність населення, відсутність стимулів зростання його кваліфікаційного потенціалу, нагромадження капіталу, технічного прогресу;

5) необхідність формування стратегії гарантування ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку держави, що має створювати базові засади її економічного суверенітету та природні умови життєдіяльності людей [20, с. 119].

В умовах докорінних суспільних змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі Україна потребує нової моделі забезпечення функціонування та розвитку сучасної держави, на створення якої спрямована Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020».

Національна стратегія розроблялась із залученням потенціалу міжнародних організацій, насамперед ООН та Ради Європи. Тож завдяки тісній співпраці з експертами цих організацій у стратегічному документі України щодо прав людини враховано кращий міжнародний досвід і практику у цій сфері, у тому числі і основні елементи Стратегії ЄС щодо прав людини і демократії, яка була ухвалена у червні 2012 року. Вона визначає першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, а головною передумовою її реалізації є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Першочерговими пріоритетами реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» є здійснення таких реформ і програм:

1) Реформа системи національної безпеки та оборони. Головна мета - підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії.

2) Оновлення влади та антикорупційна реформа. Основною метою антикорупційної реформи є суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції.

3) Судова реформа. Метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожного права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом.

4) Реформа правоохоронної системи. Метою державної політики в цій сфері є коригування завдань та функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

5) Децентралізація та реформа державного управління. Метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності.

6) Деретуляція та розвиток підприємництва. Середньостроковою метою дальших реформ у цій сфері є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці.

7) Реформа системи охорони здоров'я. Метою державної політики у цій сфері є кардинальне, системне реформування, спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на рівні розвинутих європейських держав.

8) Податкова реформа. Мета реформи – побудова податкової системи, яка є простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів.

9) Програма енергонезалежності. Головне завдання – забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

10) Програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Головна мета - формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності [59].

Затверджена указом Президента Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, є одним з інструментів для змін. Затвердження Стратегії зумовлено необхідністю створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, різноманітних форм демократії участі, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальності перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем.

Реалізацію Стратегії передбачається здійснювати за такими стратегічними напрямками:

створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства;

забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення;

стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України;

створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

У рамках зазначених стратегічних напрямів передбачається реалізувати такі завдання:

скорочення строків і спрощення реєстраційних процедур для організацій громадянського суспільства, зокрема процедур подання документів в електронній формі або за принципом «єдиного вікна»; удосконалення порядку віднесення організацій громадянського суспільства до неприбуткових організацій;

удосконалення правового статусу, порядку створення, організації діяльності і припинення органів самоорганізації населення, розширення їх повноважень щодо участі у вирішенні питань місцевого значення;

запровадження ефективних механізмів надання фінансової підтримки громадським ініціативам, спрямованим на реалізацію цієї Стратегії;

створення з урахуванням кращих практик Європейського Союзу сприятливого податкового середовища для юридичних та фізичних осіб, які надають благодійну допомогу, та фізичних осіб, які отримують благодійну допомогу;

запровадження однакового підходу щодо оподаткування податком на доходи фізичних осіб при отриманні безкоштовних соціальних послуг від бюджетних установ та від організацій громадянського суспільства;

унормування на законодавчому рівні:

- порядку проведення органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів під час їх розроблення зі встановленням вичерпного переліку випадків, коли такі консультації не проводяться, та механізму запобігання порушенню вимог щодо обов'язковості таких консультацій;

- порядку ініціювання та проведення місцевих референдумів;

- гарантій реалізації права на мирні зібрання із закріпленням вичерпного переліку підстав для обмеження мирних зібрань;

- порядку ініціювання, проведення загальних зборів (конференцій) членів територіальної громади за місцем проживання та реалізації їх рішень;

сприяння запровадженню обов'язкових публічних консультацій у процесі підготовки проектів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

сприяння включенню до регламентів місцевих рад обов'язкових процедур забезпечення інформаційної прозорості і відкритості, у тому числі питань залучення громадськості до підготовки проектів актів, що мають важливе суспільне значення.

запровадження практики закупівлі соціальних та інших суспільно значущих послуг через соціальне замовлення та забезпечення рівного доступу організацій громадянського суспільства та бюджетних установ до надання соціальних та інших суспільно значущих послуг за рахунок бюджетних коштів;

стимулювання розвитку соціального підприємництва, зокрема удосконалення механізмів фінансової підтримки такої діяльності;

забезпечення рівних умов участі організацій громадянського суспільства у процедурах публічних закупівель;

запровадження обов'язкового залучення організацій громадянського суспільства до оцінки потреб громадян у соціальних та інших суспільно значущих послугах;

запровадження обов'язкових моніторингу та оцінки розпорядниками бюджетних коштів програм і проектів, які виконуються організаціями громадянського суспільства за рахунок бюджетних коштів;

сприяння міжсекторальній співпраці у запобіганні і протидії шахрайству та іншим зловживанням у сфері надання благодійної допомоги, посилення юридичної відповідальності за нецільове використання благодійної допомоги;

запровадження механізму здійснення благодійної діяльності шляхом надсилання благодійних телекомунікаційних повідомлень;

розширення сфер застосування державно-приватного партнерства за участю організацій громадянського суспільства;

запровадження підготовки в системі вищої та післядипломної освіти фахівців з менеджменту неурядових організацій;

забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;

проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;

стимулювання наукових досліджень, публікацій та просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства і міжсекторальної співпраці [83].

В останні роки держава Україна зазнала цілої низки трансформацій. Це зовсім інша країна, ніж на початку незалежності. Змінилися пріоритети й завдання, що відповідають новому глобальному порядку. Основними кризовими викликами, що впливають на стан нашої держави у новому

світі, є відсутність конкретних цілей й орієнтирів національного розвитку – зрозумілого для населення плану можливих перетворень, відповідних стратегічних завдань, а головне – суб'єкта, що зможе розпочати ці перетворення. Крім того, погана якість управлінської еліти, яка діє як тимчасова адміністрація, не піклуючись про майбутнє. Влада пасивна та має низький ступінь легітимності, який недостатній для проведення історичних перетворень. Проте головною залишається проблема – формування ефективної держави, яка зможе конкурувати у сучасному глобальному світі. Серед основних причин негативних тенденцій, які присутні сьогодні в українському суспільстві – держава самоусунулася від виконання базових політичних, управлінських та соціально-економічних функцій. Якщо декілька років тому політологи скоріше вважали, що у суспільстві держави забагато, то сьогодні необхідно говорити про повернення держави. Проте це повернення потребує не старої держави – нічного сторожа, а модернізованої ефективної держави. Отже, перше місце у порядку денному належить питанню про призначення, роль та функції держави. Кожна епоха потребує власного набору понять та уявлень, які регулюють розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, та дій, які впливають на ці процеси. Від того, яке розуміння державності буде взято до уваги новою політичною елітою, залежить, чи буде наступний етап етапом своєрідної конвульсії традиційних державних інститутів, чи країна зможе побудувати новий тип держави [51, с. 131].

Тому, головними завданнями влади щодо стратегічного планування повинно бути: досягнення макроекономічної стабілізації і максимально ефективного використання всіх економічних ресурсів держави; покращення економічного, соціального та екологічного добробуту населення; підтримка вітчизняного товаровиробника і розвиток національного та регіональних ринків.

Незважаючи на жорстку системну кризу, що Україна сьогодні переживає, передусім, кризу базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах, Україна відбулася як держава.

Українці показали всьому світу, що права, свобода, гідність, незалежність, громадянство, державність – цінності, за які люди готові віддавати свої життя.

Але ситуація в Україні показала й те, що ці цінності є предметом маніпуляцій, торгів, більше того – відкритого нехтування. І якщо західному світу ще належить винести уроки з «ситуації в Україні», дати оцінку минулих і поточних подій, то Україна, сподіваємося, вже пройшла свою точку неповернення. Український народ, загартований кривавими протистояннями і енергією громадянської самоорганізації, Українська держава (і його політичне керівництво), що зазнала подих військової інтервенції та загрози втрати територіальної цілісності, українське суспільство, яке балансує на межі громадянської війни і розколу, – всім нам належить довести всьому світу і, перш за все, самим собі, що ми – українці, наша країна – Україна, Українська держава – єдина і неподільна, український народ готовий і може нести відповідальність за майбутнє своєї країни. Тож, для успішного розвитку України в майбутньому немає іншого шляху, окрім здійснення системних реформ. Потрібна лише політична воля керівництва та активність її громадян, щоб Україна зайняла гідне місце серед найрозвиненіших держав Європи [77, с. 76].

Отже, складові елементи національної стратегії можна представити наступним чином [48].

Необхідно визначити спільну мету: утвердження українства як світової нації, вихід у коло провідних, розвинутих національно-державних і національно-культурних спільнот. Йдеться про значущість української ідентичності для: а) громадян України; б) світового (чи принаймні європейського) співтовариства; в) українців за кордоном.

Також ми маємо поставити спільні завдання:

1. Сформулювати і реалізувати нові параметри ідентичності.
2. Утвердити авторитет і престиж української культури.
3. Опанувати і затвердити своє право на історичну спадщину, імена і здобутки визначних співвітчизників.
4. Налагодити систему патріотичного виховання молоді.
5. Створити власний світовий інформаційний простір – наповнити його змістом і забезпечити комунікативними засобами.
6. Утвердити соціальний престиж українського громадянина.
7. Завоювати авторитет для української держави.

Крім того, потрібно визначити головні інструменти й ресурси, які мають бути задіяні в досягненні наших цілей. Це:

- 1) Українська держава;
- 2) Організовані українські громади за кордоном;
- 3) Культурна традиція й історична спадщина;
- 4) Професійний і моральний потенціал українців.

Нарешті, маємо запропонувати і конкретний механізм взаємодії і координації зусиль державницьких патріотичних сил.

Коли йдеться про зв'язки з українськими громадами зарубіжжя, то тут, на нашу думку, прийшов час поставити питання про створення не просто підрозділів у міністерствах чи відомствах, не просто підтримати громадську структуру відповідного спрямування, але й створити спеціалізований орган, який буде опікуватися усіма програмами і всіма ресурсами. Потрібна організаційна форма, яка дозволить спрямувати у єдине річище активність громадського сектору і виконавську дисципліну чиновника. Потрібен бренд, який буде надійним орієнтиром для кожного закордонного українця в хитросплетінні вітчизняних структур, повноважень і проектів [48].

Зазначимо, що процеси глобалізації актуалізували значущість діаспорних громад у націєтворчих процесах багатьох країн, спонукаючи до

аналізу не тільки їх походження, а й тієї ролі, яку діаспора відіграє у світовому соціумі. Феномен української діаспори є евристичним імперативом транскордонного та міжкультурного діалогу України зі світом. Незважаючи на те, що культурні потреби різних хвиль діаспори є дуже відмінними, але спільною їх рисою є домінування етнографічних елементів культурної тяглості й значна інтегрованість у життя корінних етносів. Ідентифікація діаспори та її окремих суб'єктів відбувається саме на підґрунті функціонування українських етнонаціональних субкультурних комплексів у взаємодії з культурою країн їх перебування. Зусилля українських мігрантів головним чином спрямовані на збереження етнічних коренів, етнічної ідентичності, культури, звичаїв та мови, що надало підтримці власної ідентичності консервуючого характеру. Незважаючи на позитивну динаміку у відносинах української держави та закордонних українців, є наявною криза у стосунках діаспори з Україною: геокультурної, концепційної, структурно-інституційної, стратегічної і світоглядно-філософської. Державна політика України щодо своїх діаспор за кордоном є недосконалою, на сьогодні вона постає як малоефективний набір патерналістсько-репатриаційної концепції, а відтак, потребує перегляду. Співпраця з діаспорою повинна розглядатися як державний стратегічний напрямок [31].

Без формування власної національно-цивілізаційної ідентичності українське суспільство не буде належним чином інтегрованим і стійким, спроможним відповідати на виклики сучасного світу, не зможе здійснювати ефективну економічну, соціальну й політичну модернізацію. Залучення України до європейських цінностей має відбуватися в межах парадигми міжцивілізаційного діалогу. Сьогодні Україні, щоб підтвердити свою колективну «індивідуальність», належить активізувати енергію цивілізаційної творчості, пов'язаної не з пошуками етнічно-національних, релігійно-етичних розмежувань, а з набуттям нових міжетнічних і міжконфесійних синтезів. Українська держава повинна мати свій вектор

розвитку, який би ґрунтувався на екзистенційній глибині українського народу, його культурі, традиціях і відповідав національним інтересам. Національна ідентичність у глобалізованому світі стає динамічнішою, ніж у традиційному суспільстві, змінюється її структура та внутрішній зміст. Трансформація національної ідентичності проявляється, по-перше, у зростанні потреби в реконструкції ідентичності, по-друге, у прискоренні темпів перетворення ідентичності, по-третє, у появі нових глобальних ознак ідентичності, по-четверте, у посиленні уваги до локальних, специфічних рис ідентичності. Останнє виявляється насамперед у зростанні антиглобалістських рухів та ініціатив, у посиленні ролі ідентичностей спротиву. У глобалізованому світі нормою життя стає перехресна взаємодія різних цивілізацій, культурне розмаїття, еkleктичне поєднання стилів і смаків. Під дією зростаючих інформаційних потоків і глобально впізнаваних символів посилюється десаkралізація базових цінностей національної культури. Протиріччя між потребами універсальних глобальних цінностей і вимогами зберегти свою національну самобутність постає як зіткнення ідентичностей і зумовлює кризу ідентичності. Відповіддю на виклики глобалізації має бути поєднання модернізації зі збереженням власної культурної спадщини, самобутності «національного духу», «національного менталітету», адаптація традиційних інститутів і цінностей культури до мінливого глобалізованого світу.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси зумовили формування нової наднаціональної ідентичності, зокрема європейської. Як втілення спільності долі народів Європи вона виявляється у єдності цінностей, заснованих на гуманізмі й братерстві, толерантності, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, ґрунтується на індивідуальній і соціальній відповідальності. Одночасно застосування європоцентризму як ідеологічного концепту й суспільно-політичної практики деструктивно впливає на сучасний міжцивілізаційний діалог

через пропагування виняткового статусу західноєвропейських цінностей у світовому історико-культурному процесі [31].

Висновки до розділу III

Таким чином, забезпечення єдності України, гарантування стабільності у суспільстві вимагають прискорення процесу формування модерної української ідентичності, привабливої для абсолютної більшості українських громадян. Це пріоритетне національне завдання має стати об'єктом цілеспрямованих зусиль держави. З цією метою необхідно розробити Концепцію формування національної ідентичності, яка має бути орієнтована на:

- системні й узгоджені дії органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на формування національної ідентичності громадян України, становлення української політичної нації;
- утвердження у суспільстві демократичних європейських цінностей, об'єднання навколо них всіх громадян України;
- посилення культурної єдності суспільства, формування цілісного і гармонійного національного мовно-культурного простору; відродження історичної пам'яті Українського народу;
- досягнення громадянського миру та злагоди, сприятливого морально-психологічного клімату у суспільстві; посилення суспільної солідарності й толерантності, поваги до прав меншин;
- соціальну мобілізацію суспільства, досягнення загальногромадянського консенсусу навколо ключових національних завдань, посилення спроможності протистояти зовнішнім загрозам та викликам;
- подолання відчуженості громадян від держави, підвищення рівня їхньої довіри і поваги до державних символів та інститутів.

Національна самосвідомість є оцінкою людини себе як носія національних цінностей, що склались у процесі історичного розвитку спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе, знайти належне місце серед інших національних спільнот і зробити гідний внесок у розвиток людства. В особистості з розвинутою національною свідомістю і самосвідомістю гармонійно поєднуються принаймні три компоненти: здатність усвідомлювати сутність нації, з якою себе ідентифікує; надання важливого значення тому, як ставляться до неї, до її нації національні спільноти; усвідомлення того, що кожна нація є джерелом розвитку й збагачення усіх націй. Слід підкреслити, що відсутність хоча б одного із названих моментів або гіпертрофія ролі якогось із них породжує вади у національній свідомості й самосвідомості.

Відсутність державної або обов'язкової ідеології не означає, що органи державної влади діють незалежно від будь-яких ідеологічних поглядів і знаходяться поза ідеологічної боротьби в суспільстві. Навпаки, саме можливість за допомогою державного апарату проводити ідеологічні погляди в життя обумовлює активну боротьбу соціальних груп населення і політичних партій за висунення своїх прихильників в різні органи державної влади та органи місцевого самоврядування, перш за все шляхом активної участі у виборчих кампаніях.

Ідеологічна багатоманітність означає вільне існування в суспільстві різних політичних та інших поглядів, шкіл, ідей. Ідеологічна багатоманітність є закономірним наслідком таких конституційних прав і свобод людини і громадянина, як свобода думки і слова, свобода совісті.

Набуття Україною незалежного державного статусу передбачає формування цілісної самоідентифікованої спільноти, спроможної протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. Творення спільної національно-державної ідентичності українців є основою життєдіяльності української держави, її внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечення національних інтересів. Становлення модерної української політичної нації

ускладнюється незавершеністю в оформленні сталої державно-політичної моделі країни, слабкістю держави та неефективністю діяльності державних органів. Лише інститут дієздатної соціальної, правової держави, що працює за стандартами європейської демократії, може зупинити ентропію національного буття і спрямувати вивільнену енергію українців на конструктивну творчу її самореалізацію.

Трансформація української національної ідентичності відбувається під впливом такого наднаціонального утворення як ЄС. Перш ніж інтегруватися до Європи чи будь-якої іншої наднаціональної структури, Україна повинна сформувати власний національний проект – модель самодостатньої держави зі сформованою національною ідентичністю [31].

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі **висновки**.

1. Національна ідея є продуктом історичного розвитку, дії велетенської суми різноманітних чинників. Вона не існує поза історичним часом, не є вічною і не народжується в одну мить. А, народившись, – живе складним життям, чутливо реагуючи на будь-які суспільні зміни і повороти, часом навіть незначні, ледь помітні. Вона розвивається, збагачується, поглиблюється, вдосконалюється в процесі цивілізаційного поступу. Нерідко їй доводиться виборювати право на визнання в нелегкому суперництві з іншими світоглядними орієнтаціями, суспільствознавчими концепціями.

2. Розглядаючи зв'язок соціокультурної ідентичності з професійним розвитком управлінця ми приходимо до висновку, що в ході професіоналізації ідентичність не тільки з'являється але й змінюється. Кар'єрне зростання фахівця-гуманітарія супроводжується змінами різних видів ідентичності. Відбувається перехід від часткових, віддалених одна від одної ідентифікаційних характеристик (знання окремих якостей як професіонала і члена спільноти) до більш загальної концептуальної ідентичності (знання свого статусного і рольового становища, обумовленого приналежністю до професії).

3. Загальна активність у професії, успішність професійного становлення управлінця значною мірою буде залежати від розвитку його соціокультурної ідентичності. З чим або з ким ідентифікує себе особистість у процесі професійного становлення, коли вибирає той чи інший стиль професійної діяльності, формулює життєві й професійні задачі, яким способом вона їх розв'язує, знаходить смисл діяльності – на ці

та багато інших питань необхідно відповісти здійснюючи психологічний аналіз сутності соціокультурної ідентичності.

4. Розбудова громадянської складової національної ідентичності вимагає насамперед ефективного здійснення економічної та соціальної політики. Дуже важливо, щоб при цьому дії влади відповідали ціннісним орієнтаціям громадян, збігалися з розумінням справедливості й солідарності, закарбованим у колективній свідомості.

5. Розглядати національну ідею слід не лише в етнічному, культурному, а й в інтеграційному і цивілізаційному контекстах. Водночас, не можна сьогодні розглядати національну ідею тільки як модернізацію економіки, техніки, оминаючи інтелектуалізацію спільноти, соціогуманітарну сферу, науку, високі технології, зрештою якість будь-якого продукту.

6. Національна ідея покликана сприяти українському самоздійсненню, реалізації національних інтересів у світоглядній, аксіологічній та ідейнотеоретичних проекціях. За допомогою нової ідеології існуюча багатолика етнокультурна й політична спільність повинна усвідомити себе як український народ, своє місце і роль в історії людства. Таке важливе завдання може виконати не просто ідеологія класу, верстви, а інтегративна ідеологія, котра стала б кодексом згоди «незгодних» для етносів, соціальних груп, еліт, особистостей, і яка виконувала б роль загальнонаціональної ідеології. При цьому важливо, щоб національна самосвідомість не виокремлювалося в певний абсолют, набуваючи форм фіксації національного ізоляціонізму, егоїзму, національної зверхності тощо.

7. На нашу думку, володіючи об'єктивною природою та іманентними законами розвитку, суспільна свідомість може як відставати, так і випереджати буття в рамках закономірного для даного суспільства еволюційного процесу. У цьому плані суспільна свідомість може відігравати роль активного стимулятора суспільного процесу, або

механізму його гальмування. Могутня утворювальна сила суспільної свідомості здатна впливати на все буття в цілому, розкриваючи зміст його еволюції і пророкуючи перспективи. У цьому плані вона відрізняється від суб'єктивного кінцевого й обмеженого окремою людиною індивідуальної свідомості.

8. Особливістю суспільної свідомості є те, що вона являє собою особливий соціальний феномен, що відрізняється власними, властивими лише йому характеристиками, специфічними закономірностями функціонування і розвитку. Суспільна свідомість, відбиваючи всю складність і суперечливість суспільного буття, є теж суперечливою, має складну структуру. З появою класових суспільств вона набула класову структуру. Розходження в соціально-економічних умовах життя людей, природно, знаходять своє вираження в суспільній свідомості.

9. Вважаємо, що національна самосвідомість тісно пов'язана з рефлексією, в якій вона підноситься на рівень теоретичного осмислення національної ідеї. Вона властива не тільки індивіду, але й соціальній групі, нації загалом. Національна свідомість водночас передбачає розвиток особливого роду самопочуттів, включаючи такі національні почуття, як почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любов до національної Батьківщини, свого народу, національної культури і мови, почуття національної гордості і національного незадоволення, готовність і воля до здійснення національної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абизова Л. Українська інтелігенція та парадигма національної ідеї у сучасному інтелектуальному контексті // Українознавчий альманах. - К., 2013. - Випуск 14. – С. 100-102.
2. Аверін М. В.О. Сухомлинський – провісник педагогіки самоорганізації особистості // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. – 2013. – Випуск 123(2). – С. 8-13.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 240 с.
4. Арбеніна В. Етносоціологія: Навч. посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 316 с.
5. Арутюнов В. Х., Мішин В. М., Свінціцький В. М. Методологія соціально-економічного пізнання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2005. – 353 с.
6. Бачинин В.А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Харьков: Фолио, 1999. – 607 с.
7. Бодалев А. А. Психология общения. Избранные психологические труды. / А. А. Бодалев. – М., 1996. –288 с.
8. Болотова А. К. Прикладная психология : учеб. для вузов / А. К. Болотова. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 383 с.
9. Борбич Н. Сучасний аналіз дефініції «соціальна компетентність» особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2014/1/6.pdf.
10. Борбич Н.В. Соціальна компетентність майбутнього фахівця як чинник розвитку його професіоналізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_96/Borbych.pdf.

11. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 412 с.
12. Василенко Е. С. Политическое сознание, его структура и реформирование в условиях развитого социалистического общества: дис. ...канд. филос. наук: 09.00.03 / Василенко Евгения Сергеевна. – К., 1980. – 190 с.
13. Вашкевич В.М. Управлінська свідомість як джерело причин неефективного лідерства // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: збірник наукових праць. – Випуск 7. – С. 191-200.
14. Вілсон Е. Українці : несподівана нація / Е. Вілсон. – К., 2004. – С. 378.
15. Вовканич С. Соціогуманістична парадигма буття – матриця національної ідеї України ХХІ сторіччя // Вісник Соціогуманітарні проблеми людини; Інститут соціогуманітарних проблем людини – 2012. – № 6. – С. 37-50.
16. Гаєвська О. Українська національна ідея в контексті науки соціального управління // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – №4. – С. 3-10.
17. Гапій О.В. Особливості становлення образу «Я» як суб'єкта національної спільноти // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – Випуск 20, Ч. 2. – С. 136–141.
18. Глебова Н.В. Соціальна, національна, етнічна ідентичність: вітчизняний досвід // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Соціологія. – 2012. – Т. 201, Вип. 189. – С. 119-122.
19. Головатий М. Державна самоідентифікація України в процесі реалізації національних інтересів // Персонал. – 2007. – № 11-12. – С. 16-21.

20. Гринів Л.С. Наукові проблеми формування стратегії збалансованого розвитку національної економіки в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень, 2013 рік, Випуск 3 (50), Ч. 2. – С. 118-125.
21. Грушевський М. «Про українську мову і українську школу. – К., 1991. – 46 с.
22. Гула Р.В. Національна ідея як основа патріотизму української нації та її аналіз і критика на сторінках видання «Киевлянин» у 1900–1914 рр. // Архіви України. – 2013. – № 1. – С. 98-106.
23. Долганов П.С. Українська національна ідея: можливі шляхи конструювання // Панорама політологічних студій. – 2013. – Випуск 11. – С. 188-198.
24. Заздравнова О.И. Идеология эволюционирующем социуме: Дис. доктора филос. наук : 09.00.03. – Харьков, 2002. – 417 л.
25. Зелінська Є. І. Національна самосвідомість та фактори її формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11405.html>.
26. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 3. – С. 21-29.
27. Карлова В. Особливості та суперечності розвитку національної самосвідомості сучасного українського суспільства // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 2. – С. 5-14.
28. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). – Львів: Літопис, 2005. – 300 с.
29. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

30. Козловець М. Національна ідея як рефлексія національно-культурної ідентичності / М. Козловець, Ю. Ковтун // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 73. – С. 210-212.
31. Козловець М.А. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський автореферат.
32. Кремінь В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
33. Литвин В. М. Важливе завдання науки – осмислення історичного досвіду. Ви-ступ голови Верховної Ради України В. М. Литвина на сесії Загальних зборів НАН України // Сільські вісті. – 15 трав. 2004 р. – № 55. – С.1-3.
34. Ліпкан А.В. Українська національна ідея – фундамент національної безпеки // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Випуск 22. – С. 299-306.
35. Літценберг В. Процес соціокультурної дентифікації в умовах сучасного суспільства // Вісник НТУУ “КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – №3. – С. 39-43.
36. Лук’яненко Л. Національна ідея і національна воля. – К.: МАУП, 2003. – 296с.
37. Майборода О. Перспективи партнерської моделі взаємодії між державою і суспільством у сучасній Україні: постановка проблеми //Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2014 / 3 (71). – С.8-24.
38. Макаренко С.С. Національна ідентичність як складова формування Я-концепції особистості //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – с. 345-354.
39. Малінін В. Процес формування соціокультурної ідентичності: роль громадянського суспільства // Політологічні записки. – 2013. – №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_41.

40. Мангайм К. Идеологія та утопія. – К. – 2008. – 370 с.
41. Медведчук В.В. Сучасна українська національна ідея і актуальні питання державотворення: Дис...доктора юрид. наук: 12.00.01., 12.00.02. / Національна академія внутрішніх справ України. К., 1997. – 390 с.
42. Миранович В. Н. Социокультурная идентификация личности: социологический анализ: автореф.дис.на получение науч. степени канд. социол. наук: спец. 22.00.06 / В. Н. Миранович. – Ставрополь, 2004. – 19 с.
43. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах / Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне: збірник статей. – К., 2005. – С. 9-35.
44. Михальченко М. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів / М. Михальченко, З. Самчук. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 288 с.
45. Михальченко М.І. Україна: ідеологічна або безідеологічна держава? // Соціологічна наука і освіта в Україні. – 2003. – Випуск 2. – С.194 - 200.
46. Мудрик А.Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2. Вип. 94, 2011. – (серія: психологічні науки). – С. 26-29.
47. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
48. Національна ідентичність та проблема її збереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/krysachenko/5-0-Ukr_Socium.pdf.
49. Нечитайло А. Національна ідентичність у глобальному інформаційному просторі // Стратегічні пріоритети 2013. – № 4 (29). – С. 57-63.

50. Ожеван М.А. Націєтворення як «модернізація навздогін»: суперечності між модерном, домедорном і постмодерном // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 12-21.

51. Оніщенко І. Чи можливо побудувати ефективну державу в епоху глобалізації? Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2014 / 3 (71) – С.126-135.

52. Пасічник В. Суть та структура національної ідеї // Ефективність державного управління. – 2013. – Випуск 16. – С. 60-67.

53. Пашкова О. Тож чи потрібна українська національна ідея? // Віче 2008. – №15, серпень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1064/>.

54. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: монографія. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.

55. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М., 1984. – 427 с.

56. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М.: УРАО, 2002. – 160 с.

57. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

58. Полухтович Т. Національна ідентичність і культурна традиція // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культурологія. – 2016. – Випуск 17. – С. 8-12.

59. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

60. Проценко О.В. Психолого-педагогічні чинники формування громадянської свідомості та самосвідомості студентської молоді / О.В.

Проценко // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2 т. / М.Й. Боришевський, М.І. Алексєєва та ін. / за заг. ред. М.Й. Боришевського. – К.: Дніпро, 2001. – Т. 2. – С. 211–231.

61. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / ред. П. И. Пидкасистый. – Ростов- н/Д.: Феникс, 1998. – 544 с.

62. Пухкал О. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні // Економіка та держава. – 2013. – №2. – С.118-121.

63. Римаренко Ю.І. Національний розвій України. – К.: Юрінком, 1995. – 270 с.

64. Розумний М. Національна ідея: відкритість новому і світу як інтеграційний орієнтир українського суспільства // Україна на шляху до Європи / Упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юричко. – К.: Етнос, 2006. – С.395–409.

65. Розумний М. Соціальна некомпетентність та шляхи її подолання // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Випуск 5. – Київ, Миколаїв, 2004. – С. 210 – 214.

66. Ростовський А., Штепа Ю. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні // Дзеркало тижня. – 2006. – №34 (613). – 9-15 вересня. – С.4.

67. Ротовський А. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу / А. Ротовський, Ю. Штепа // Дзеркало тижня. – 2006. – №34 (613).

68. Сабадуха В. Українська національна ідея та концепція особистісного буття // Мандрівець. – 2012. – № 6. – С. 4-14.

69. Семенченко Ф.Г. Політичний ідеал та національна ідея: проблеми формування націо-нальної ідеології в українському суспільстві //

Гілея. Науковий вісник: збірник наукових праць. – Випуск 48. – 2010. – № 6. – С. 622 – 629.

70. Синдюков І. Національна абстракція чи соціальний проект? Професор Сергій Кримський про українську ідею в контексті вітчизняного та європейського історичного досвіду // День. – 2009. – 24 квітня. – С.5.

71. Скірко Р. Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Сірко Роман Леонідович. – Запоріжжя, 2010. – 250 с.

72. Сміт Ентоні. Національна ідентичність / Ентоні Сміт. – К.: Основи, 1994. – 223 с.

73. Сморгж Л. Філософія: Навчальний посібник/ Леонід Сморгж. – К.: Кондор, 2004. – 414 с.

74. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. – М.: Политиздат, 1972. – 303с.

75. Степико М.Т. Управлінська ідентичність феномен і засади формування: монографія. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

76. Суспільні ідеї як чинник націотворення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/krysachenko/6-4-Ukr_Socium.pdf.

77. Суший О.В. Державотворення чи держава, яка не склалася, - український контекст? Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2014. – Випуск 4-5 (72-73) – С. 65-78.

78. Тимошенко Ю.В. Нова національна ідея на День народження України. // Українська правда. – 2007. – 22 серпня.

79. Тіменик З. Огієнкові афоризми і сентенції. – Львів, 1996. – 79 с.

80. Ткачук О.В. Соціально-правова компетентність: співвідношення наукових категорій / О.В. Ткачук // Теоретико-методичні

проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. – Випуск 14, кн. II. – К., 2010. – С. 28-35.

81. Третяк В.В., Ліхоносова Г.С. Моделивання соціальної компетентності персоналу в системі організаційного навчання підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // Часопис економічних реформ. –2012,№1(5).–
http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Cher/2012_/Tretyk_Lihonosova.pdf.

82. Удод О. Актуальні проблеми сучасної історичної освіти: гармонія чи компроміс між наукою та історичною пам'яттю // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2011. – № 8. – С. 34.

83. Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

84. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/ukrayinska_natsionalna_ideya_vid_plachu_do_konstruktivnogo_dialogu_navischo_potribna_zagalnonatsiona.html.

85. Уледов А.К. Русская идея как феномен национального самосознания // Alma mater. –1992. – №7–9. – С.50-56.

86. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1980. – 444 с.

87. Філософський енциклопедичний словник / Гол.ред.В.І.Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 743 с.

88. Фомина Т. А. Социокультурная самоидентификация современного российского студенчества: региональный аспект: дис.на

соискание науч. степени канд. социол. наук.: спец. 22.00.06 / Т. А. Фомина. – Ставрополь, 2007. – 143 с.

89. Франко І. Поза межами можливого // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – С.276–285.

90. Фурман А. Національна ідея – щит і меч українства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intelshtab.at.ua/publ/nacionalna_ideja_shhit_i_mech_ukrajinstva/1-1-0-2.

91. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наукове видання. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

92. Шевченко А.Є., Ситник О.М. Правова (конституційна) ідеологія як важлива складова державно-правового розвитку України (стаття 2) // Трипільська цивілізація. – 2012. – №8 (11). – С. 16-21.

93. Шестопалюк О. В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні аспекти: монографія. – Вінниця: Консоль, 2008. – 260 с.

94. Шорохова Е.В. Проблема сознания в философии и естествознании. – М., 1961. – 263 с.

95. Яцків Я., Бублик С., Канигін Ю. Розвиток науки в Україні в контексті української національної ідеї // Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку: Збірник матеріалів експертів Всеукраїнської експертної мережі. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С.222–233.